TAG UG

cbac
wjec

TAG UG CBAC

ASTUDIAETHAU CREFYDDOL

ACHREDWYD GAN LYWODRAETH CYMRU

GEIRFA ALLWEDDOL

Addysgu o 2016

Nid yw'r cymhwyster hwn a reoleiddir gan Lywodraeth Cymru ar gael i ganolfannau yn Lloegr.

Cynnwys

UNED 1: CYFLWYNIAD I ASTUDIAETH O GREFYDD	
OPSIWN A: CRISTNOGAETH	3
OPSIWN B: ISLAM	6
OPSIWN C: IDDEWIAETH	8
OPSIWN D: BWDHAETH	11
OPSIWN E: HINDŴAETH	16
OPSIWN F: SIKHIAETH	20
CYFLWYNIAD I GREFYDD A MOESEG: GEIRFA	
TERMAU CYFFREDINOL	23
THEMA 1: MEDDYLFRYD MOES	23
THEMA 2: DEDDF NATURIOL AQUINAS	25
THEMA 3 : MOESEG SEFYLLFA	27
THEMA 4 : IWTILITARIAETH	29
GEIRFA CYFLWYNIAD I ATHRONIAETH CREFYDD	
THEMA 1 : DADLEUON DROS FODOLAETH DUW – ANWYTHOL	29
THEMA 2 : DADLEUON DROS FODOLAETH DUW – DIDDWYTHOL	32
THEMA 3 : HERIAU I GRED GREFYDDOL – PROBLEM DRYGIONI A DIODDEFAINT	33
THEMA 4 : PROFIAD CREFYDD	35

CYFLWYNIAD I ASTUDIAETH O GRISTNOGAETH: GEIRFA	
TERM	**DIFFINIAD**
adroddiadau am enedigaeth	Adroddiadau yn efengylau Mathew a Luc am genhedlu a geni Iesu o Nasareth.
anhyboenedd	Yr athrawiaeth nad yw Duw yn profi emosiynau sy'n seiliedig ar weithredoedd pobl eraill, neu sy'n cael eu hachosi ganddynt (e.e. pleser, poen, angerdd).
atgyfodiad	Y modd y mae'r meirw yn dod yn ôl yn fyw ar ôl marw. O fewn Cristnogaeth yn benodol, mae pobl yn credu bod yr Iesu wedi atgyfodiyn dilyn ei groeshoeliad. Mae rhai Cristnogion yn credu mai dyma yw tynged pawb, neu rai pobl, wedi marwolaeth. Gall y term hefyd gael ei ddefnyddio mewn modd mwy haniaethol i ddisgrifio dull o fyw a brofir gan Gristnogion wedi iddynt gael tröedigaeth.
Awstin	Diwinydd ac athronydd Cristnogol cynnar (354-430).
Barth, Karl	Diwinydd Protestannaidd Diwygiedig hynod o ddylanwadol (1886-1968).
bedydd **- baban** **- oedolyn/ crediniwr**	Defod y maeunigolyn yn cael ei wneud yn aelod o'r eglwys drwyddi. Daw'r gair Saesneg *baptism* o'r gair Groeg, *baptizo*, sy'n golygu 'trochi', 'mynd dan y dŵr', neu 'buro'. Bedydd babanod, fel arfer, oherwydd y gred y bydd y ddefod yn dileu pechod gwreiddiol cudd. Bedydd gwirfoddol oedolion (13+ oed fel arfer) sydd wedi datgan cred yn Iesu.
beirniadaeth ail-olygu	Mewn astudiaethau o'r Testament Newydd, agwedd ar ar ysgolheictod beiblaidd beirniadol, lle mae awduron a golygyddion testunau yn cael eu hystyried yn ddehonglwyr creadigol eu deunydd ffynhonnell (a'r archwiliad o'r effeithiau y gall hyn ei gael ar y testun a'i neges).
cerygma	Y proclamasiwn cychwynnol o neges yr efengyl (a/neu'r neges Gristnogol), a'i hanfod.
coffaoliaeth	Y gred nad yw'r Ewcharist yn ddim mwy na gweithred er cof am Iesu.
Cristnogaeth y Gorllewin	Term sy'n cael ei ddefnyddio i ddisgrifio'r eglwys Ladin neu'r Eglwys Gatholig, a nifer o enwadau Protestannaidd (o gymharu â'r Eglwys Ddwyreiniol).
cydsylweddiad	Yr athrawiaeth (yn arbennig yn y gred Lutheraidd) fod corff a gwaed Iesu Grist yn cydfodoli â'r bara a'r gwin a ddefnyddir mewn dathliad o'r Ewcharist, yn hytrach na'u bod yn troi'n waed a chorff Crist..
cydwybod	Synnwyr moesol ynghylch da a drwg; teimlad mewnol o ran daioni neu i'r gwrthwyneb.
cyfiawnhad **- drwy ffydd yn unig** **- drwy weithiau yn unig**	Gwneud pobl yn deilwng gerbron Duw. Y syniad mai dim ond cred yn Iesu sy'n gwneud pobl yn deilwng gerbron Duw. Y syniad bod gweithredu da yn gwneud pobl yn deilwng o flaen Duw.
Cyngor Trent	Cyngor Catholig Rhufeinig eciwmenaidd a gafodd ei gynnal yng ngogledd yr

	Eidal rhwng 1545 ac 1563, mewn ymateb i'r Diwygiad Protestannaidd. Mae'n enwog am iddo ddiffinio'r berthynas rhwng ffydd a gweithredu yn y cyfiawnhad, a chafodd effaith barhaol ar litwrgi ac arfer yr Eglwys Gatholig Rufeinig.
Cysoni	Yr ymgais i gysoni dau neu fwy o adroddiadau beiblaidd anghyson (neu'r broses olygu o fewn y testunau beiblaidd sydd â'r un nod).
damcaniaeth cyfnewid	Term ymbarél am gredoau bod marwolaeth Iesu yn farwolaeth dros eraill. Mae dwy ffurf gyffredin ar y ddamcaniaeth yn cynnwys y gred bod Iesu wedi marw fel aberth ar ran pobl er mwyn rhyddhau'r ddynoliaeth, a'r gred mai dim ond Iesu (dwyfol a dynol) a allai weithredu fel aberth gan Dduw er mwyn y ddynoliaeth am fod y ddyled yn daladwy i'r dwyfol (Duw) gan y bobl (dynol).
damcaniaeth enghraifft foesol	Mae'n cael ei galw'n 'ddamcaniaeth dylanwad moesol' hefyd. Mae'r ddamcaniaeth hon am yr Iawn yn awgrymu bod bywyd a marwolaeth Iesu, yn anad dim, yn rhoi enghraifft foesol i'r dddynoliaeth. Gall ysbrydoli'r ddynoliaeth i'w chodi ei hun allan o bechod ac i dyfu tuag at uniad â Duw. Nid oedd Crist wedi marw i fodloni unrhyw egwyddor o gyfiawnder dwyfol. Bwriad ei farwolaeth oedd gwneud argraff fawr ar y ddynoliaeth drwy roi ymdeimlad o gariad Duw, a hynny yn y gobaith o feddalu calonnau pobl a'u harwain i edifeirwch. O ganlyniad, mae'r Iawn yn anelu at berswadio'r ddynoliaeth i weithredu'n gywir.
Donatiaeth	Y term sy'n cael ei ddefnyddio i ddisgrifio sect Gristnogol benodol o Ogledd Affrica, yn nhalaith Rufeinig Affrica, yn ystod y bedwaredd a'r bumed ganrif. Roedd ei chredoau ynghylch sacramentau yn bwnc llosg.
Eglwys Uniongred y Dwyrain	Y rhan honno o'r Eglwys a ddatblygodd yn dilyn Sgism Mawr 1054. Mae ei diwinyddiaeth yn deillio o Dadau'r Dwyrain yn y cyfnod patristig. Mae'n bosibl diffinio Eglwys Uniongred y Dwyrain ymhellach yn nhermau hunaniaeth genedlaethol, e.e. Rwsiaidd, Groegaidd ac ati (ond ni ddylid ei chamgymryd am yr Eglwysi Uniongred Orientalaidd e.e. yr Eglwysi Armenaidd, Coptaidd, ac ati).
Ewcharist	Un o'r teitlau sy'n cael eu defnyddio i ddisgrifio defod yr Eglwys Gristnogol sy'n gysylltiedig â'r Swper Olaf, sef y swper yr oedd Iesu wedi ei ddathlu gyda'i ddisgyblion, a lle mae elfennau o fara a gwin (fel arfer) yn cael eu rhannu ymysg y cyfranogwyr. O'r iaith Groeg, *eucharisiteo*, sy'n golygu "rhoi diolch". Hefyd yn cael ei ddefnyddio mewn modd generig i ddisgrifio'r ddefod, pa fodd bynnag y mae'n cael ei dathlu. Yn cael ei alw hefyd yn "gymun" neu'n "Gymun Bendigaid".
iawn	Cam gweithredu, neu gyfres o gamau gweithredu – aberth fel arfer – y mae modd dileu euogrwydd drwyddynt. Mae Yom Kippur (Dydd y Cymod) yn ŵyl Iddewig sy'n seiliedig ar Lefiticus 23:26. Mae iawn wedi ei adfeddu gan ddiwinyddiaeth Gristnogol fel ffordd o ddeall arwyddocâd marwolaeth Iesu (e.e. Hebreaid 9:6).
Luther, Martin	Awdur y Diwygiad Protestannaidd Almaenig (1483-1546).
model cenotig	Mae'r model cenotig yn ceisio esbonio syniad y soniwyd amdano yn Philipiaid 2, lle gwelir Crist yn 'ei wacáu ei hun' i 'gymryd ffurf caethwas'. Ei brif ddiben yw datrys rhai o'r trafferthion sy'n deillio o'r ffaith bod gan Iesu natur ddwyfol a natur ddynol. Mae un ddealltwriaeth o fodel cenotig yr ymgnawdoliad o'r farn bod Iesu, y Mab, yn fwriadol wedi rhoi'r gorau i rai o'i briodoleddau dwyfol (yn enwedig ei natur hollwybodus neu hollalluog) fel rhan o'r ymgnawdoliad. Mae rhai modelau cenotig yn canolbwyntio ar roi ewyllys Crist ei hun i'r neilltu, er

	mwyn iddo allu dangos yn llawn beth mae derbyn y Dwyfol yn gyfan gwbl yn ei olygu. Mae'r syniad hefyd yn arwydd o bwysigrwydd derbyn ewyllys Duw, ac yn arwydd o foeseg Iesu, sef i aberthu a gwasanaethu.
Model *Christus Victor*	Safbwynt ar yr Iawn sy'n datgan bod marwolaeth Iesu wedi gorchfygu grym drygioni, a oedd wedi tra-arglwyddiaethu ar y ddynoliaeth. Mae'r term yn dod o deitl llyfr Gustav Aulén, a gafodd ei gyhoeddi gyntaf yn 1931. Wrth ddisgrifio Christus Victor, mae Aulén yn dweud, "mae gwaith Crist, yn anad dim, yn fuddugoliaeth dros y grymoedd sy'n cadw'r ddynoliaeth yn gaeth: pechod, marwolaeth, a'r diafol." Roedd Iesu, drwy ei farwolaeth, wedi achub neu waredu'r ddynoliaeth rhag caethiwed pechod.
Nadolig, y	Y dathliad blynyddol o enedigaeth Iesu.
Pasg, y	Yr ŵyl flynyddol i gofio am farwolaeth Iesu, ac yn arbennig ei atgyfodiad. Adfeddiad Cristnogol o'r Pasg Iddewig: roedd marwolaeth Crist yn gyfystyr ag aberthu oen y Pasg Iddewig. O ganlyniad, daeth Dydd Gwener y Groglith i gael ei ddathlu ar wahân; roedd y Pasg wedyn yn tueddu i gael ei gysylltu â'r atgyfodiad.
Pedwerydd Cyngor Lateran	Cyngor Catholig Rhufeinig a gafodd ei gynnal yn 1215, dan lywyddiaeth y Pab Innocentius III. Roedd wedi cyflwyno'r syniad bod y bara a'r gwin, yn ystod yr Ewcharist, yn cael eu 'traws-sylweddu' yn gorff a gwaed Iesu Grist.
presenoldeb sylweddol	Yr agweddau dwyfol a dynol ar berson Iesu Grist, yn bresennol yn eu cyfanrwydd.
sacrament(au)	Seremonïau sanctaidd y mae pobl yn credu eu bod yn fodd i drosglwyddo gras i gredinwyr. Y diffiniad clasurol yw, 'arwydd allanol a gweladwy o ras mewnol ac ysbrydol'. Mae bron pob eglwys (ac eithrio'r Crynwyr a Byddin yr Iachawdwriaeth) yn defnyddio'r ddau sacrament 'sabothol' – bedydd a chymun bendigaid h.y. y rhai hynny yr oedd Iesu wedi eu gorchymyn yn benodol, ond mae llawer o wahaniaeth rhyngddynt o ran arfer a dehongliad. Mae Catholigion, credinwyr Uniongred a rhai Anglicaniaid yn credu bod bedydd esgob (conffyrmasiwn), ordeinio, priodas, eneinio a chyffes yn sacramentau llai pwysig.
trawsarwyddocâd	Y gred bod bara a gwin yr Ewcharist, ar adeg eu cysegru, yn mabwysiadu arwyddocâd gwirioneddol o gorff a gwaed Iesu Grist (ond nad yw'r corff a'r gwaed yn bresennol yn gorfforol).
trawsderfynoldeb	Y term a gafodd ei ddefnyddio gan y diwinydd Catholig, Karl Rahner, i ddisgrifio ei ddealltwriaeth o'r Ewcharist. Y gred bod pwrpas y bara a'r gwin yn newid drwy eiriau'r cysegru.
ymgnawdoliad, athrawiaeth yr	Y gred mewn diwinyddiaeth Gristnogol fod ail berson y Drindod – y Mab tragwyddol – wedi dod ar ffurf ddynol yn y dyn Iesu o Nasareth, a hynny drwy iddo gael ei eni i'r wraig Mair drwy'r Ysbryd Glân.
Zwingli, Ulrich	Hyrwyddwr ac arweinydd cychwynnol y Diwygiad Protestannaidd yn y Swistir (1484-1531).

CYFLWYNIAD I ASTUDIAETH O ISLAM: GEIRFA	
TERM	**DIFFINIAD**
Akhirah	Athrawiaeth Islamaidd am y gred mewn bywyd ar ôl marwolaeth a Dydd y Farn.
Ashura	Degfed diwrnod mis Muharram sy'n gysylltiedig fel arfer â'r 10 diwrnod o alaru Shi'a a 'gŵyl Ashura'.
dhikr	Myfyrdod, yn llythrennol 'coffadwriaeth', sy'n cysylltu gweithredoedd â gweddïau neu ymadroddion defosiynol penodol sy'n cael eu hadrodd.
du'a	Yn llythrennol 'gwaedd (o'r galon)'; ymbil personol neu weddi ddefosiynol breifat.
fard	Gweithred neu reol orfodol mewn Islam.
halal	Yn llythrennol 'wedi'i fendithio', gweithred sy'n cael ei chaniatáu mewn Islam.
haram	Gweithred sy'n cael ei gwahardd mewn Islam.
Hijrah	Muhammad a'i ddilynwyr yn mudo neu'n 'ffoi' o Makkah i Madinah.
Id-ul-Fitr	Dathliad i dorri'r ympryd ar y diwrnod wedi i Ramadan ddod i ben, sydd hefyd yn ddiwrnod cyntaf Shawal, y degfed mis Islamaidd.
ijma	Consensws ysgolheigion ar faterion yn ymwneud â chrefydd neu Shari'a.
ijtihad	Brwydr fewnol, academaidd neu 'frwydr bersonol (drwy fyfyrio dwfn); y broses resymu y mae ysgolheigion cydnabyddedig yn ei defnyddio, gan gyrraedd ra'y (barn neu ddisgresiwn personol), er mwyn pennu materion yn ymwneud â dysgeidiaeth ac ymddygiad Islamaidd, yn seiliedig ar yr hyn sydd yn y Qur'an a Hadith.
Imam	Arweinydd neu glerigwr Mwslimaidd; pennaeth cymuned neu masjid lleol fel arfer.
Islamoffobia	Yn llythrennol 'ofn Islam', ond mae'n ofn sy'n seiliedig ar ragfarn ac anwybodaeth.
Israfil	Yr angel sy'n seinio'r utgorn i gyhoeddi Dydd y Farn Derfynol mewn Islam.
Jahiliyya	'Oes anwybodaeth', sy'n cyfeirio at Arabia cyn Islam.
Jibril	Angel a ymddangosodd o flaen Muhammad yn Hira er mwyn dod â'r datguddiad gan Dduw.
Jummah	Gweddïau cymunedol dydd Gwener yn y masjid.
makruh	Gweithred sy'n cael ei chasáu neu sy'n un dramgwyddus mewn Islam.
Malaikah	Athrawiaeth Islamaidd am y gred mewn angylion.
masjid	Mosg (yn llythrennol 'lle i syrthio ar yr wyneb').

Mikail	Angel trugaredd.
mujtahid	Ysgolhaig Islamaidd sy'n gymwys i ddehongli a chymhwyso Shari'a.
TERM	**DIFFINIAD**
muraqaba	Ffurf arbenigol ar fyfyrdod Sufi.
mustahab	Gweithred niwtral, yn ôl disgresiwn yr unigolyn, nad yw'n cael ei hannog nac i'r gwrthwyneb, sydd weithiau'n cael ei hargymell, ond nad yw'n hanfodol.
nabi	Proffwyd Duw.
nadir	Rhybuddiwr a anfonwyd gan Dduw; term a ddefnyddir i ddisgrifio proffwydi a negeseuwyr hefyd.
nafila	Mae pob gweddi, ac eithrio'r gweddïau gosod, yn disgyn i'r categori hwn; weithiau cyfeirir atynt fel nawafil.
niyat	Yn llythrennol yr ystyr yw 'bwriad'; mae'n cael ei ddefnyddio wrth gyfeirio at weithred sy'n cael ei chyflawni er mwyn Duw neu gyda'r bwriad o gyflwyno'r weithred fel ffurf ar ddefosiwn i Dduw.
Qur'an	Llyfr sanctaidd Islam.
Ramadan	Nawfed mis y calendr Islamaidd, sy'n cael ei ddefnyddio i ymprydio er mwyn cofféu'r datguddiad o'r Qur'an i Muhammad.
rasul	Negesydd Duw.
salah	Gweddïo; mae'n cyfeirio fel arfer at y pum gweddi gosod dyddiol.
shahadah	Yn llythrennol 'datganiad' neu 'dystiolaeth' yw'r ystyr; piler cyntaf Islam, 'Rwy'n datgan mai un Duw sydd* ac mai Muhammad yw negesydd Duw'. *neu 'nad oes Duw heblaw Duw'.
shirk	Pechod anfaddeuol o gysylltu partneriaid â Duw.
Sura	Pennod yn y Qur'an.
tahajjud	Gweddi nos wirfoddol sy'n cael ei chyflwyno gan Fwslimiaid, ac sy'n cael ei hargymell. Nid yw'n un o'r pum gweddi orfodol.
tasbih	Gweddi fyfyriol (ffurf ar dhikr neu 'fyfyrdod'), sydd fel arfer yn cynnwys adrodd.
tawhid	Dysgeidiaeth Islamaidd ynghylch undduwiaeth absoliwt.
Ummah	Cymuned y credinwyr mewn Islam, y cyfeirir atynt weithiau fel 'brawdoliaeth'.
wird	Yr arfer Sufi o weddi fyfyriol.

CYFLWYNIAD I ASTUDIAETH O IDDEWIAETH: GEIRFA	
TERM	**DIFFINIAD**
Amidah	Yn llythrennol 'sefyll': gweddi wrth sefyll, sy'n cael ei hadrodd yn y synagog. Yn wreiddiol, roedd iddi 18 o fendithion (Ashkenazim: Shemoneh Esreh), ond bellach mae ganddi 19: moli nerth, gwybodaeth, maddeuant Duw, ac ati. Mae'n deillio o adeg y Deml gyntaf, ac mae'r weddi hynafol hon yn cael ei hadrodd heb i'r gynulleidfa yngan gair, ac yna'n cael ei darllen yn uchel gan y darllenydd.
Aseret ha-D'ibrot	Yn llythrennol 'Deg dywediad', sy'n cael eu galw'n Ddeg Gorchymyn.
bet din	Yn llythrennol 'Tŷ barn', sy'n gysylltiedig â'r term synagog.
bet k'nesset	Yn llythrennol 'Tŷ cyfarfod', sy'n gysylltiedig â'r term synagog.
bet midrash	Yn llythrennol 'Tŷ astudio', sy'n gysylltiedig â'r term synagog.
cyfamod	Cytundeb neu gontract.
Diwygiedig	Iddewon sy'n cwestiynu rhai credoau a thraddodiadau Uniongred, ac sy'n dilyn ffurf fwy rhyddfrydol a modern ar Iddewiaeth.
Haggadah	Testun Iddewig sy'n sefydlu trefn y Pesach Seder.
Hasidiaeth	Mudiad traddodiadol Uchel Uniongred, a gafodd ei sefydlu gan Baal Shem Tov yng Ngwlad Pwyl yn y 18fed ganrif.
Kabbalah	Traddodiad cyfriniol Iddewig, a gafodd ei ddatblygu yn yr 11eg a'r 12fed ganrif, ac a gyrhaeddodd ei anterth yn y Zohar, 'Goleuni' neu 'Ddisgleirdeb', gwaith clasurol y Kabbalah.
kavod	Mae'n cael ei ddefnyddio yn yr ysgrythurau Hebraeg i ddisgrifio 'gogoniant Duw'. Y gair sy'n cael ei ddefnyddio am yr egni sy'n cael ei brofi mewn munudau o barchedig ofn, er enghraifft y datguddiad ar Fynydd Sinai, ac sy'n ceisio disgrifio'r profiad o sefyll ym mhresenoldeb Duw. Yn llythrennol 'trwm' neu 'bwysfawr', ond yn aml yn cael ei newid i olygu anrhydedd neu ogoniant, ac yn cael ei ddefnyddio yn yr ysgrythurau Hebraeg i ddisgrifio'r weledigaeth 'gorfforol' o bresenoldeb Duw.
Kol Nidre	'Pob llw'; gweddi sy'n cael ei hadrodd ar noson Yom Kippur.
machzor	Llyfr gweddi arbennig ar gyfer Rosh Hashanah a Yom Kippur.
Meseia	Yr athrawiaeth/y gred nad oes yr un meddyliwr Iddewig wedi rhoi'r gorau iddi yn gyfan gwbl, sef dyfodiad 'yr un eneiniog', a fydd yn hebrwng cyfnod newydd i mewn i ddynoliaeth, pan fydd pawb yn addoli'r gwir Dduw mewn heddwch.
mikveh	Pwll puro, sydd i'w gael mewn synagogau weithiau.
Minyan	Lleiafrif o ddeg o Iddewon sy'n oedolion (mae Iddew sy'n oedolyn yn golygu unrhyw Iddew gwrywaidd sydd wedi mynd heibio ei ben-blwydd yn ddeg ar hugain), sy'n ofynnol i ffurfio cynulleidfa Iddewig. Daeth y rhif deg o adnod gyntaf Salm 82, sy'n dweud: 'Mae Duw'n sefyll i fyny yn y cyngor dwyfol'.

mitzvot	Gorchmynion.
nefesh	Bywyd/ bod dynol.
olam ha-ba	Yn llythrennol 'y byd sydd i ddod', sy'n disgrifio'r byd a ddaw.
Pesach	'Y Pasg Iddewig': gŵyl yn y gwanwyn, sy'n coffáu'r Exodus o'r Aifft; un o'r tair gŵyl pererinion feiblaidd.
pikuach nefesh	Y rhwymedigaeth i arbed bywyd; y syniad Iddewig ynghylch 'sancteiddrwydd bywyd'. Daw pikuach nefesh o'r adnod feiblaidd, " Nid wyt i fynd o amgylch yn enllibio ymysg dy bobl na pheryglu bywyd dy gymydog " (Lef. 19:16). Yn ôl pikuach nefesh, rhaid i unigolyn wneud popeth o fewn ei allu i arbed bywyd unigolyn arall.
Pittsburgh Platform, y	Cafodd ei fabwysiadu gan Gynhadledd Ganolog Rabiniaid America, sef y prif sefydliad rabinaidd diwygiedig, yn 1889. Mae'n cynnwys y datganiadau sylfaenol ynghylch Iddewiaeth Ddiwygiedig yn America.
Rosh Hashanah	'Pen y flwyddyn'; gŵyl Flwyddyn Newydd yr Iddewon.
shekinah	Trawslythreniad Saesneg o enw Hebraeg sy'n golygu 'anheddu' neu 'gyfanheddu', ac sy'n dynodi bod presenoldeb dwyfol Duw a'i ogoniant cosmig wedi dod i anheddu neu gyfanheddu.
Seder	Defod yw'r Seder sy'n cael ei chyflawni gan deuluoedd Iddewig i gofio hanes gwaredu eu hynafiaid o gaethwasiaeth yn yr hen Aifft. Mae plât yn llawn o fwydydd symbolaidd yn helpu i ailadrodd yr hanes.
Sefer Torah	Copi o'r Torah mewn llawysgrifen.
Shema	'Gwrando (*Hear)* '; dyfyniad o Deuteronomium 6:4-9, sy'n cadarnhau cred mewn un Duw; yn cael ei ddefnyddio fel credo mewn gweddïau dyddiol, ac yn cael ei roi mewn mezuzot a tefillah.
Shul	Yn llythrennol 'Ysgol' sy'n gysylltiedig â'r term synagog.
tashlikh	Y ddefod o ymolchi sy'n rhan o Rosh Hashanah, i gael gwared ar bechodau. Yn cael ei chyflawni mewn afon, yn y môr neu mewn ffynnon fel arfer.
tefillah	Gweddi.
Torah	Yn golygu 'Cyfarwyddyd' neu 'Ddysgeidiaeth'. Mewn ystyr gyfyngedig, gall olygu dim ond pum llyfr cyntaf yr ysgrythurau Hebraeg. Fodd bynnag, gall hefyd olygu'r ddysgeidiaeth Iddewig gyfan.
tzedakah	Rhoi neu gymwynasgarwch.
undduwiaeth	Y gred mai dim ond un Duw sydd.
Uniongred	Iddewon sy'n cynnal credoau ac arferion Iddewig traddodiadol, yn seiliedig ar y Torah a'r Talmud.
yad	Pwyntydd defodol Iddewig, sy'n cael ei alw'n bwyntydd Torah fel arfer. Mae'n cael ei ddefnyddio gan y darllenydd i ddilyn y testun wrth i'r Torah gael ei ddarllen o'r sgroliau memrwn.
yeshiva	Sefydliad Iddewig sy'n canolbwyntio ar astudio testunau crefyddol traddodiadol, sef y Talmud a'r Torah yn bennaf.

yetzer hara	Y potensial i fodau dynol ymddwyn yn wael. Tuedd ddrwg.
yetzer hatov	Y potensial i fodau dynol ymddwyn yn dda. Tuedd dda.

CYFLWYNIAD I ASTUDIAETH O FWDHAETH: GEIRFA	
TERM	**DIFFINIAD**
ailenedigaeth	Y syniad bod un bywyd yn cael ei achosi gan fywyd arall. Yr athrawiaeth ein bod yn pasio drwy nifer o fywydau yng nghylch samsara.
ailymgnawdoliad	Y syniad Hindŵaidd fod hanfod yr hunan personol yn goroesi heb ein corff ac yn parhau wedi marwolaeth, gan uno â chorff arall i fyw bywyd newydd. Mae'r broses hon yn digwydd am amser annychmygadwy o hir, hyd nes y bydd yr unigolyn yn cael ei waredu (moksha). Mae Bwdhaeth yn pwysleisio ailenedigaeth yn hytrach nag ailymgnawdoliad.
anatta (P) anatman (Skt)	'Dim-hunan'. Y safbwynt nad oes dim am yr unigolyn sy'n parhau'n dragwyddol heb gael ei newid.
anicca (P) anitya (Skt)	Byrhoedledd, newid un o dri nod bodolaeth.
ansylweddoldeb	anicca/anitya – amodoldeb, mae popeth yn amharhaol am ei fod yn ddibynnol.
archdeip	Enghraifft neu fodel perffaith o rywbeth.
Arhat (Skt) Arahant (P)	'Yr Un Teilwng' – y cyrhaeddiad uchaf mewn Bwdhaeth Theravada.
athrawiaethau	Dysgeidiaethau.
Bhumi (Skt)	Cam ar y llwybr bodhisattva.
bod nefolaidd	Mae ambell fwdha a bodhisattva yn cael eu disgrifio fel bodau nefolaidd. Mae hyn yn golygu nad ydynt yn cael eu hystyried yn fodau dynol, ond yn hytrach yn fodau sy'n eu hamlygu eu hunain mewn teyrnasoedd eraill. Mae Bwdhyddion yn credu bod nifer o deyrnasoedd eraill yn bodoli, nid dim ond yr un ddynol hon.
bodau goleuedig	Bodau nefolaidd neu ddynol sy'n cael eu hystyried yn rhai goleuedig. Yn aml, mae bodau goleuedig yn cael eu hystyried yn fodau sy'n amlygu agweddau penodol ar oleuedigaeth, er enghraifft doethineb neu dosturi.
bodhisattva (Skt)	'Bod Goleuedigaeth'. Yn y Mahayana, bod dynol sydd wedi gohirio ei fynediad i nirvana er mwyn helpu eraill.
Brahmin (Skt)	Y cast uchaf yng nghymdeithas India. Roedd y Bwdha wedi beirniadu'r gyfundrefn gast, a'r grym a oedd yn nwylo'r Brahim.
Bwdha (P, Skt)	'Yr Un Goleuedig neu Effro'. Gall y term hwn gyfeirio at y 'Bwdha hanesyddol' – Siddhartha Gautama (sydd hefyd yn cael ei alw'n Sakyamuni, Gotama). Gall hefyd olygu'r cyflwr sy'n uchelgais i Fwdhyddion Mahayana, neu gall gael ei ddefnyddio fel term i ddisgrifio cyflwr nifer diddiwedd o fodau dynol goleuedig. Enghraifft: Bwdha Amida.

bwdha hanesyddol	Shakyamuni – sylfaenydd dynol y grefydd – fel y mae'n cael ei wahaniaethu oddi wrth unrhyw fwdha arall.
byrhoedledd	Y gred nad oes dim yn aros yr un fath, fod popeth yn newid o hyd.
Y Canon Pali	Y Tipitaka (tair basged, wedi'u ffurfio o'r Vinaya Pitaka, y Sutta Pitaka a'r Abidhamma Pitaka); y corff o ysgrythurau y mae Bwdhyddion Theravada yn credu eu bod yn awdurdodol.
cast	Israniad o fewn pob varna yn nhraddodiadau India, sydd fel arfer yn gysylltiedig â galwedigaeth.
Coeden Bodhi	Yr enw defosiynol ar y ffigysbren/y goeden fanian/y goeden ffigys y cafodd Siddhartha, yn ôl traddodiad, ei oleuo oddi tani.
y cyflwr dynol	Nodweddion bywyd dynol. Roedd y Bwdha wedi gwneud diagnosis o'r cyflwr dynol a dweud ei fod yn un ac iddo dri nod bodolaeth.
cysylltiedigrwydd	'Pratitya samutpada' – y modd y mae pethau'n bodoli h.y. yn perthyn neu'n gysylltiedig â'i gilydd.
dana (P)	'Rhoi'. Mae lleygwyr yn cynnig dana i'r sangha ac, wrth wneud hynny, yn ennill teilyngdod.
dasa sila (P)	Y deg argymhelliad sy'n cael eu cadw gan leianod/fynachod sy'n nofisiaid, a hefyd gan y rhai sy'n mynychu encilion mewn mynachdai Bwdhaidd.
defod dderbyn	Caniatáu aelodaeth o grefydd, sefydliad neu gymdeithas i rywun, a hynny, yn draddodiadol, drwy gyfrwng defodau ffurfiol.
dhamma (P) / dharma (Skt)	Mewn Bwdhaeth, un o'r tair gem: y dysgeidiaethau; neu arfer y gwirionedd. Nid yw hwn i gael ei ddrysu â defnydd yr Hindŵ o'r term i olygu dyletswydd neu rwymedigaeth.
Diwrnodau Uposatha	Diwrnodau o ymrwymiad o'r newydd i'r dharma, sy'n digwydd fel arfer adeg lleuad lawn.
dukkha (P) / duhkha (Skt)	Y cyflwr dynol. Nid oes dim sy'n cyfateb yn foddhaol yn y Gymraeg, ac mae'n cael ei gyfieithu'n aml fel 'annigonoldeb', 'dioddefaint', 'rhwystredigaeth'. Dyma'r gwirionedd cyntaf o'r Pedwar Gwirionedd Nobl a'r Trydydd Nod Bodolaeth.
dukkha-dukkha (P)	Poen corfforol, emosiynol a meddyliol.
egwyddorion moesegol	Rheolau o ran ymddygiad a moesoldeb cywir, sy'n cael eu defnyddio wrth wneud penderfyniadau moesol.
Y Ffordd Ganol	Gwrthod eithafion cysur ac asgetigiaeth. Mae'r syniad o ffordd ganol yn bwysig iawn mewn Bwdhaeth. Mae'n syniad athronyddol, yn ogystal â bod yn ffordd o fyw.
goleuedigaeth	Nod Bwdhyddion, a chyrhaeddiad y Bwdha o dan y goeden bodhi. Yn gyfystyr â nirvana, er bod traddodiadau gwahanol yn ei ddiffinio mewn ffyrdd gwahanol.
hanesoldeb	Dilysrwydd hanesyddol.
Hunan	Y cymeriad unigol sydd gan berson. Roedd y Bwdha yn gwrthod y syniad o'r hunan parhaol.

kamma (P) karma (Skt)	Y berthynas rhwng bwriadau/gweithredoedd a chanlyniadau (ni ddylid ei ddrysu â rhai ystyron Hindŵaidd sydd i'r term, sef ei fod yn rym sy'n llywio ailymgnawdoliad)
khandha (P) skandha (Skt)	Y pum 'agreg' amharhaol, sy'n ffurfio ymddangosiad bod dynol – mater, synhwyrau, dirnadaeth, ffurfiadau meddyliol, ymwybyddiaeth.
lakshanas	Nodau/nodweddion bodolaeth/gwirioneddau cyffredinol (dukkha, anicca ac anatta).
lleyg	Heb ei ordeinio. Yn Theravada, y Bwdhyddion hynny nad ydynt wedi dod yn fynachod neu'n lleianod, neu nad ydynt yn fynachod neu'n lleianod ar hyn o bryd. Mewn rhai ffurfiau ar Fwdhaeth Mahayana, mae gwahaniaeth yn bodoli rhwng mynachod a lleygwyr, ond nid oes gwahaniaeth yn bodoli mewn eraill.
Y Llwybr Wythblyg Nobl	Y gwirionedd olaf o'r Pedwar Gwirionedd Nobl. Y safbwynt iawn, y penderfyniad iawn, y cyfathrebu iawn, y gweithredu iawn, y fywoliaeth iawn, yr ymdrech iawn, yr ymwybyddiaeth ofalgar iawn, y canolbwyntio iawn. Mae'r rhain yn darparu'r amodau ar gyfer goleuedigaeth.
magga	'Y ffordd': y Llwybr Wythblyg Nobl.
Mahayana (Skt)	'Y Cyfrwng Mwy'. Un o'r ddwy brif ffurf ar Fwdhaeth. Theravada yw'r llall. Mae Mahayana yn tueddu i bwysleisio bod nirvana ar gael yma ac yn awr, ynghyd â'r syniad am y bodhisattva.
Mara	Cythraul sy'n gysylltiedig â dyhead a marwolaeth. Ceisiodd dynnu sylw'r Bwdha oddi ar ei fyfyrdodau o dan y goeden Bodhi, ond cafodd ei drechu gan y Bwdha.
Maya	Mam y Bwdha – yn ôl y sôn, roedd hi wedi marw o fewn saith niwrnod i eni'r Bwdha.
metta bhavana	Myfyrdod ar feithrin trugaredd.
mudra	Ystumiau llaw gydag ystyron penodol. Mae mudras bob amser yn cael eu cynnwys ar gerfluniau o fodau goleuedig, fel ei bod yn bosibl eu hadnabod a'u cysylltu â syniad Bwdhaidd penodol. Mae mudras yn aml yn cael eu defnyddio mewn defodau ym Mwdhaeth Tibet.
myfyrdod	Mae sawl ffurf ar hyn mewn Bwdhaeth. Fel arfer, mae'n golygu'r arfer o hyfforddi'r meddwl i fod yn dawel, ac i brofi realiti fel ag y mae mewn gwirionedd. Mae rhai ffurfiau ar Fwdhaeth, er enghraifft Zen, yn gweld bywyd cyffredin fel myfyrdod. Roedd y Bwdha ei hun yn myfyrio er mwyn bod yn fwy goleuedig, ac mae'r mwyafrif o Fwdhyddion yn ymgysegru i gyfnodau sylweddol o fyfyrdod bob dydd.
mynd am noddfa/cymryd lloches	Yr arfer o adrodd y fformiwla: 'Rwy'n cymryd lloches yn y Bwdha, rwy'n cymryd lloches yn y Dharma, rwy'n cymryd lloches yn y Sangha'.
myth	Stori draddodiadol sy'n ymgorffori credoau poblogaidd neu'n egluro arfer, cred neu ffenomen naturiol.
nibbana (P) nirvana (Skt)	Yn llythrennol mae'n golygu 'diffodd' (tri thân 'trachwant, casineb ac anwybodaeth, rhithdyb, ymlyniad, a myfiaeth.' Y nod a'r cyrhaeddiad uchaf ar gyfer Bwdhyddion. Mae Nirvana yn cael ei gysyniadu mewn nifer o ffyrdd gwahanol gan ysgolion gwahanol o Fwdhaeth. Mae'n cael ei ystyried y tu

	hwnt i ddiffiniad, er bod termau tebyg i 'ddedwyddwch', 'y lan arall', 'cyrhaeddiad' neu 'nod' yn aml yn cael eu defnyddio wrth gyfeirio ato. Mae'n derm sy'n cael ei ddiffinio mewn modd negyddol yn aml er mwyn osgoi'r broblem o geisio diffinio rhywbeth sydd y tu hwnt i eiriau. Weithiau, mae'n cael ei ystyried yn rhywbeth sydd yn groes i samsara a dukkha.
nirodha (P)	Darfyddiad – y trydydd o'r Pedwar Gwirionedd Nobl.
Parajikas (P)	'gorchfygiadau' – pedair rheol sydd, o'u torri, yn arwain at ddiarddeliad o'r sangha.
Paramita (skt)	'perffeithderau' – nodweddon bodhisattva.
patimokkha (P)	Y rheolau sy'n llywodraethu ymddygiad mynachod a lleianod.
Y Pedwar Gwirionedd Nobl	Dysgeidiaeth gyntaf y Bwdha mewn lle o'r enw Deer Park yn Isipatana, a hynny i'r pum asgetig a oedd wedi bod yn gymdeithion iddo yn y goedwig cyn hynny. Dyma sylfeini'r holl ddysgeidiaethau a roddodd y Bwdha, sef fframwaith y mae popeth arall yn ffitio iddo. Y rhain yw'r gwirionedd am ddioddefaint, y gwirionedd am achos dioddefaint, y gwirionedd am ddiwedd dioddefaint, a'r gwirionedd am y llwybr sy'n arwain at ddiwedd dioddefaint.
pesimistaidd	Tuedd i bwysleisio agweddau anffafriol sefyllfa neu ddigwyddiad, neu i ddisgwyl y canlyniad gwaethaf posibl.
Pratityasamutpada (Skt) / Paticcasamuppada (P)	Yn cael ei gyfieithu'n aml fel 'Cydgynhyrchiad Cyflyredig', 'Tarddiad cyd-ddibynnol'. Disgrifiad o realiti, sy'n dynodi bod pob ffenomen wedi'i chysylltu'n achosol.
Punna (p) Punya (Skt)	'Teilyngdod' – storfa o karma da sy'n cronni o weithredoedd da/haelioni/arfer crefyddol.
realiti	Y cyflwr o fod yn real. Mae Bwdhyddion yn credu bod goleuedigaeth yn caniatáu i unigolyn weld gwir realiti pethau.
rheolau	Y rhwymedigaethau sylfaenol y mae Bwdhydd yn ymgymryd â nhw: pump ar gyfer lleygwyr (wyth ar ddiwrnodau uposatha) a deg ar gyfer mynachod a lleianod sy'n nofisiaid. Mae yna hefyd 227 o reolau yn y patimokka.
rheolau i fynachod	Yn ogystal â'r pum argymhelliad y mae Bwdhyddion mynachaidd a lleyg yn eu dilyn, mae rhai eraill yn cael eu dilyn gan fynachod yn unig (227) neu gan leianod yn unig (311).
rheolau i leygwyr	Y pum rheol y mae aelodau'r Sangha (yn lleygwyr ac yn fynachod) yn eu derbyn fel rheolau ar gyfer byw. Nid rheolau caeth mohonynt, ond canllawiau y dylai Bwdhyddion geisio eu dilyn.
samatha (P, Skt)	Ffurf ar fyfyrdod sydd wedi'i chynllunio i sicrhau llonyddwch meddyliol a therfyn ar weithgarwch meddyliol afiach.
Sangha (P, Skt)	Yn fanwl gywir, y gymuned o fynachod a lleianod, ond yn yr ystyr ehangach, y gymuned Fwdhaidd yn ei chyfanrwydd. Y drydedd o'r tair gem a'r tair noddfa.
sankhara-dukkha	Dukkha cyflyrau cyflyredig: mae popeth yn anfoddhaol am ei fod yn ansylweddol.
Soto Zen	Un o ddwy brif ysgol Bwdhaeth Zen, a gafodd ei sylfaenu gan Dogen (1200-

	53), ac sy'n pwysleisio'r arfer o zazen – myfyrio wrth eistedd.
Sutras ac esboniadau Sanskrit	Y corff enfawr o lenyddiaeth y mae Bwdhyddion Mahayana yn ei ystyried yn awdurdodol. Mae rhai grwpiau yn pwysleisio Sutras penodol. Mae Sutras pwysig yn cynnwys: Y Lotus Sutra, y Prajnaparamita Sutra, gan gynnwys Sutra'r Galon a Sutra'r Diemwnt, a'r Sukhavati Sutras.
Y Tair Gem	(triratna) Tri philer y grefydd Fwdhaidd – Buddha, Dharma a Sangha. Mae'r tri yr un mor bwysig â'i gilydd, ac yn gwbl ddibynnol ar ei gilydd.
tanha (P)	'Syched' – ymlyniad i bethau materol, pobl, safbwyntiau ffug a'r syniad o'r hunan, sy'n arwain at dukkha. Mae'r berthynas rhwng tanha a dukkha yn cael eu nodi yn yr Ail Wirionedd Nobl.
teilyngdod	(Punna (P)/Punya (Skt) – karma cadarnhaol.
Theravada (P)	'Ffordd yr Henuriaid' – yr ysgol olaf i oroesi sy'n defnyddio dim ond y Canon Pali. Mae hi i'w chael yn bennaf yn Sri Lanka, Burma a Gwlad Thai.
Tipitaka (P) / Tripitaka (Skt)	'Tair basged': Tair adran y Canon Pali – sef, y Pitaka Vinaya, y Pitaka Sutta a'r Pitaka Abidhamma.
tosturi	Ystyr *karuna y*n Sanskit. Un o'r ddwy agwedd sydd i oleuedigaeth (doethineb yw'r llall).
Vassa (P)	'Encil y Glawogydd', sef encil lle mae mynachod yn aros mewn myfyrdod dwys am dri mis. Gall lleygwyr ymuno â'r sangha am gyfnod.
vihara (P)	Mynachlog (Theravada).
Vinaya Pitaka	Adran gyntaf y Tipitaka (y Canon Pali), sy'n cynnwys y cod disgyblaeth ar gyfer y Sangha.
viparinama-dukkha	Dukkha sydd wedi cael ei ffurfio gan newid (y boen o geisio dal gafael mewn pethau sy'n newid).
vipassana (P)	'Myfyrdod mewnwelediad' – mewnwelediad i'r tri nod bodolaeth.
yr ymwadu	Hunanymwadiad sy'n cael ei arfer am resymau crefyddol, er enghraifft ildio rhwymau teuluol a chymunedol er mwyn dilyn bywyd ysbrydol. Mae hefyd yn cael ei alw'n 'Mynd Allan' mewn Bwdhaeth. Mae'r 'ymwadiad mawr' yn cyfeirio at y Bwdha yn gadael y palas a'i deulu er mwyn ceisio cael atebion i'w gwestiynau.
zazen (J)	'Eistedd': ffurf ar fyfyrdod sy'n cael ei harfer gan yr Ysgol Soto Zen.
Zen	Yn llythrennol myfyrdod – ffurf ar Fwdhaeth Japaneaidd sy'n seiliedig ar Fwdhaeth Ch'an Tsieineaidd. Mae dwy brif ysgol Zen yn bodoli: Soto a Rinzai.

Mae'r terfyniad '-s' a'r terfyniadau '-au', 'iaid' etc. yn dderbyniol wrth ymdrin â thermau Bwdhaeth.

CYFLWYNIAD I ASTUDIAETH O HINDŴAETH: GEIRFA	
TERM	**DIFFINIAD**
Agni	Tân aberthol, sy'n cael ei ddwyfoli fel duw tân mewn crefydd Fedig ddiweddarach.
ahimsa	Didreisedd tuag at unrhyw beth byw – rhan allweddol o syniadaeth Gandhi, a oedd â'i wreiddiau mewn Jainiaeth.
ailymgnawdoliad	Y gred bod yr atman yn trawsfudo. Mae ymgnawdoliad dynol yn brin.
Ambedkar	Roedd Dr Ambedkar, yntau hefyd yn Dalit, yn dymuno cael gwared ar y system varna, ac roedd ei safbwyntiau yn gwrthdaro â rhai Gandhi ar y mater hwn.
Arjuna	Arwr Pandava y Mahabharata.
ashrama/asrama	'Cam mewn bywyd'. Mae pedwar cam ar gael: cam y myfyriwr, cam y deiliad tŷ, cam 'preswylydd y goedwig' (ymddeoliad), a'r cam ymwadu.
atman	Yr enaid tragwyddol. Mae'r disgrifiad o atman mewn rhai traddodiadau Hindŵaidd yr un fath â Brahman.
avatar/avatara	Ymddangosiad Vishnu ar y Ddaear. Mae rhai traddodiadau yn nodi bod deg avatar o Vishnu ar gael, ac mai'r rhai pwysicaf oedd Rama a Krishna.
Bhagavad Gita	Rhan o'r Mahabharata, er ei bod yn sefyll ar ei phen ei hun. Ysgrythur bwysig, lle mae Krishna yn dysgu pwysigrwydd dharma, yoga Karma a llwybr bhakti i Arjuna.
Bhagavata Purana	Myth yr Hindŵiaid am y creu.
bhakti yoga	Defosiwn cariadus ecstatig i'r dwyfol.
Brahman	Duw. Weithiau'n cael ei ddisgrifio fel yr 'enaid cyffredinol'. Mae rhai ffurfiau ar Hindŵaeth yn ystyried mai Brahman yw sylwedd popeth. Mae eraill yn ystyried bod y duwiau niferus yn cynrychioli agweddau ar ei bersonoliaeth.
brahmanas	Offeiriaid, y varna uchaf.
catuvarnashramadharma	Dyletswydd yn unol â safle rhywun yn y systemau varna ac ashrama.
chela	Disgybl guru.
dalits	'Dan ormes'. Enw sy'n cael ei roi i'r rhai nad oes ganddynt varna. Yr enw arnynt gynt oedd yr anghyffyrddedigion neu'r Harijaniaid.
darshan	Edrych i lygaid murti a dod i gysylltiad â'r dwyfol.
dharma	'Cyfraith', 'dyletswydd', 'rhwymedigaeth'. Mae deddf gyffredinol (sanatana dharma) ar gael mewn Hindŵaeth, a rhaid i bob unigolyn chwarae ei ran ynddi drwy gyflawni ei ddyletswyddau priodol ei hun.
Durga	Duwies sy'n gysylltiedig â Mahadevi (y fam Fawr). Cafodd Durga ei chreu o ddicter y duwiau er mwyn iddi ladd y cythraul byfflo. Mae hi'n cael ei darlunio gyda deg braich, pob un yn trin arf.
Durga Puja	Gŵyl, yn arbennig yn Bengal, sy'n dathlu Durga.

Dvaita Vedanta	Dvaita Vedanta – Vedanta deuol, sy'n addysgu bod atman a Brahman yn annhebyg ac ar wahân, er eu bod o'r un natur.
grihasta	Y deiliad tŷ ashrama.
Hindutva	'*Hinduness*' (gair a gafodd ei fathu gan Vinayak Damodar Savarkar yn ei bamffled, yn 1923, a oedd yn dwyn y teitl *Hindutva*: *Who is a Hindu?*). Dyma'r term sy'n cael ei ddefnyddio i ddisgrifio symudiadau sy'n hyrwyddo cenedlaetholdeb Hindŵaidd.
Holi	Gŵyl yn y gwanwyn, lle mae arddelwau o gythreules yn cael eu llosgi ar goelcerthi, a lle mae campau Krishna a'r Gopis yn cael eu hefelychu drwy daflu dŵr a phowdr lliw.
Holika	Cythreules yn ysgrythurau Fedig y grefydd Hindŵaidd, a gafodd ei llosgi i farwolaeth.
Jainiaeth	Un o grefyddau hynaf India. Mae'n pennu llwybr di-anaf tuag at bob creadur byw.
jiva	Ysbryd personol unigol.
karma	Damcaniaeth achos ac effaith, arwaith ac adwaith.
karma yoga	Yr arfer o weithredu'n unol â dharma'r hunan, heb ystyried hunan-les, gan ildio ffrwythau gweithredoedd i Dduw.
Krishna/Krsna	Un o'r duwiau Hindŵaidd mwyaf poblogaidd, sy'n cael ei ddarlunio mewn ffyrdd amrywiol fel athro Arjuna yn y Bhagavad Gita, ac fel cariad y Gopis a Radha yn y Bhagavata Purana. Mae hefyd yn cael ei ddathlu'n gyffredinol fel wythfed avatar Vishnu. Wedi ei bortreadu'n las (lliw yr awyr annherfynol), ac yn aml gyda ffliwt a gwartheg, mae'n ganolbwynt llawer o ddefosiwn bhakti.
kshatriya/ksatriya	Yr ail varna – y rhyfelwyr a'r arweinwyr.
Madhva	Prif feddyliwr Dvaita Vedanta.
Mahabharata	Arwrgerdd o 100,000 o benillion, sy'n adrodd hanes y gwrthdaro rhwng y tywysogion Kaurava a Pandava.
mandir	Teml Hindŵaidd.
Manu	Prif ddeddfroddwr Hindŵaeth, a chyfansoddwr mytholegol y Manusmirti – testun pwysig ynghylch sut i fyw.
moksha/moksa	'Rhyddhau', 'gwaredu' – pedwerydd 'artha' neu nod Hindŵaeth, y rhyddhau o samsara.
monyddiaeth	Y gred mai dim ond un sylwedd sy'n bodoli (h.y. Brahman), er enghraifft yn athroniaeth Advaita Vedanta.
Paramatman	Enaid neu ysbryd goruchaf.
Plaid y Bahujan Samaj	Plaid genedlaethol, wleidyddol yn India, a gafodd ei hysbrydoli gan athroniaeth Ambedkar, ac sydd, yn hanesyddol, wedi cael ei chefnogi'n ffyddlon gan y Dalitiaid.
prashad	Bwyta bwyd sydd wedi'i gynnig i Dduw, fel modd o gael bendith.

puja	Addoliad. Mewn Hindŵaeth, mae llawer o'r addoli yn digwydd yn y cartref.
Purusha sukta	Aberth dyn cysefin; testun o'r Rig Veda sy'n disgrifio'r aberth yr oedd y duwiau wedi creu'r bydysawd drwyddo.
Rama	Arwr arwrgerdd Ramayana. Gŵr ac achubwr Sita, sy'n enwog am ei ymlyniad i dharma. Yn cael ei ystyried yn seithfed avatar Vishnu.
Ramayana	Arwrgerdd sy'n adrodd hanes Rama a Sita, sef eu halltudiaeth o Ayodhya; y cythraul deg pen, o'r enw Ravana, yn herwgydio Sita; Rama yn ei hachub gyda chymorth y mwnci-dduw; y dychwelyd i Ayodhya a threialon Sita. Prif themâu'r arwrgerdd yw'r ymlyniad i dharma, a goruchafiaeth da dros ddrwg.
Rig Veda	Y Feda hynaf, 'Feda'r mantrau'; mae'n cynnwys mantrau ac emynau ar gyfer yr yajnas
Saguna Brahman	Gyda rhinweddau mewn Dvaita Vedanta.
samsara	'Crwydro': cylch genedigaeth, marwolaeth ac ailenedigaeth o ganlyniad i karma.
sannyasin	Ymwadwr; rhywun sydd wedi ymwadu â chymdeithas a'i hunaniaeth i fynd ar drywydd elw ysbrydol. Ar ddiwedd bywyd fel arfer, ond nid o anghenraid.
santana dharma	Cyfraith dragwyddol; dealltwriaeth o Hindŵaeth fel egwyddor gyffredinol y dylai pawb ufuddhau iddi.
sat, cit, ananda	'bod, ymwybyddiaeth, dedwyddwch'; nodweddion traddodiadol Nirguna Brahman.
satyagraha	'Grym y gwirionedd' – un o brif syniadau dysgeidiaeth Gandhi.
Shaiviaeth/Sáiviaeth	Un o brif draddodiadau theistaidd Hindŵaeth, sef addoli Shiva neu un o'i ffurfiau.
Shiva/Siva	Trydydd duw y Trimurti, y distrywiwr (grym cadarnhaol sy'n agor y ffordd ar gyfer yr ail-greu). Duw paradocs yw Shiva, gan ei fod yn asgetig ac yn ffrwythlon.
shruti	'A gawsant eu clywed'; term sy'n berthnasol i'r Fedâu: yr ysgrythurau hynny y credir eu bod wedi cael eu datguddio, ac felly mae iddynt y statws uchaf ymysg corpws yr ysgrythurau Hindŵaidd.
shudra/sudra	Y pedwerydd varna. Yn cael ei gyfieithu'n aml fel 'taeog'. Heb ei eni ddwywaith (h.y. nid yw'r bobl hyn yn gwisgo'r Edau Sanctaidd).
Sita	Duwies y gŵys, gwraig Rama. Yn y Ramayana, mae ei rôl yn un o fod yn wraig rinweddol.
smriti	'Sy'n cael eu cofio': term sy'n berthnasol i'r Arwrgerddi a'r Pwranâu. Mae'r ysgrythurau hyn yn bwysig, ond nid oes iddynt yr un statws â'r ysgrythurau shruti, o leiaf mewn cylchoedd uniongred.
Trimurti	Trindod Brahma, y creawdwr, Vishnu yr amddiffynnwr a Shiva y distrywiwr.
undduwiaeth	Y gred mai dim ond un Duw sydd.

Vaishnaviaeth	Un o'r prif draddodiadau undduwiol, sy'n addoli Vishnu neu un o'i avatarau.
Vaishya/vaisya	Y trydydd o'r pedwar varna; ffermwyr a masnachwyr.
Vanaprastha	Y cam ymddeol mewn bywyd.
varna	'Lliw': pedwar categori'r gymdeithas Hindŵaidd, system sy'n dyddio o'r cyfnod Fedig. Mae purdeb defodol yn ddibynnol ar varna. O ganlyniad, mae pob varna yn ymarfer cydfwyta a mewnbriodi.
varnadharma	Dyletswydd yn unol â varna'r hunan.
Varnasharmadharma	Dyletswydd yn unol â varna a chyfnod mewn bywyd. Weithiau, mae'r term hwn yn gyfystyr â Hindŵaeth.
Vedas	Y Vedas yw ysgrythurau datguddiedig Hindŵaeth.
Vishnu/Visnu	Un o dduwiau'r Trimurti, cynhaliwr y bydysawd. Mae Vishnu'n aml yn cael ei addoli ar ffurf un o'i avatarau, ac mae deg ohonynt yn ôl traddodiad.
Yama	Duw marwolaeth.

CYFLWYNIAD I ASTUDIAETH O SIKHIAETH: GEIRFA	
TERM	**DIFFINIAD**
y 5 K	Y pum eitem sy'n cael eu gwisgo gan Sikhiaid, yn arwyddion allanol o'u haelodaeth o'r Khalsa – kesh (gwallt heb ei dorri), kangha (crib), kaccha (trôns neu siorts), kirpan (cleddyf neu gyllell wain), kara (breichled).
Adi Granth	Yr ysgrythurau Sikhaidd – y cyfeirir atynt yn aml fel y Guru Granth Sahib oherwydd bod Guru Gobind Singh wedi rhoi Guruship ar y llyfr. Mae'r llyfr yn cynnwys 1,430 o dudalennau, ac wedi'i ysgrifennu mewn llawysgrifen Gurmukhi ac mewn arddull mydryddol, sydd wedi'i fwriadu i'w ganu. Mae cyfranwyr yn cynnwys Guru Nanak ac ambell Guru Sikhaidd arall, yn ogystal ag awduron Mwslimaidd a Hindŵaidd.
ailenedigaeth	Yn debyg i'r cysyniad Hindŵaidd o'r ailymgnawdoliad – cylch genedigaeth, marwolaeth ac ailenedigaeth. Mae gwaredigaeth yn golygu rhyddhad o'r cylch hwn a chyrraedd uniad â Duw.
Amrit	Yn llythrennol, mae hwn yn golygu 'neithdar'. Mae'n cynnwys dŵr a siwgr, sydd wedi'u cymysgu â chleddyf daufiniog. Rhaid yfed amrit er mwyn cael eich derbyn i'r grefydd Sikhaidd.
Baisakhi/Vaisakhi	Prif ŵyl Sikhiaid, sy'n coffáu sefydlu'r Khalsa gan Guru Gobind Singh yn 1699.
Bhagat Ramanand	Gurmukh, bardd y mae ei emyn yn rhan o'r Adi Granth.
Bhai Gurdas	Ffigur crefyddol Sikhaidd, sy'n fawr iawn ei ddylanwad. Ysgrifennydd gwreiddiol y Guru Granth Sahib.
cast	Mae Sikhiaid yn gwrthod y syniad nad yw bodau dynol yn gydradd. Er bod Indiaid sy'n Sikhiaid yn ymwybodol o'r cast y cawsant eu geni iddo, mae ymrwymiad llym yn cael ei wneud i beidio â gwahaniaethu ar sail cast.
Dasam Granth	Llyfr sanctaidd o ysgrifau sy'n cael ei briodoli i Guru Gobind Singh.
Dharam	Mae'r term hwn yn golygu 'cyfiawnder'.
Dharam Yudh	Rhyfel i amddiffyn cyfiawnder.
Diwali	Gŵyl sy'n coffáu rhyddhau Guru Hargobind o garchar Gwalior, a'i gymwynasgarwch ar ran y 52 Raja Hindŵaidd.
gurmukhi	'O enau'r Guru' – yr ysgrythur sy'n cael ei phriodoli i Guru Angad, ac y dywedir ei fod wedi ei chreu. Mae'r Adi Granth wedi'u ysgrifennu yn rhan ohoni.
guru	Athro, yr un sy'n arwain y disgybl o dywyllwch i mewn i oleuni. Mae Duw yn cael ei ddiffinio fel y Guru (Sat Guru – Gwir Athro, Waheguru – Athro rhagorol). Mae'r teitl Guru yn cael ei roi i ddeg athro dynol Sikhiaeth. Mae hefyd yn cael ei roi i deitl y llyfr Guru Granth Sahib.
Guru Amar Das	Y trydydd o Ddeg Guru Sikhiaeth. Roedd yn rhoi statws cydradd i ddynion a menywod. Roedd hefyd wedi cryfhau system cegin gymunedol y langar.
Guru Granth Sahib	Y teitl a oedd wedi cael ei roi i Adi Granth wedi i Guru Gobind Singh roi Guruship ar y llyfr.

Guru Har Gobind	Y chweched guru, a oedd wedi cyflwyno'r cysyniad o miri a piri.
Guru Nanak	Y Guru cyntaf, a sylfaenydd Sikhiaeth.
Guru Panth	Y gymuned Sikhaidd.
Ik Onkar	'Un'. Gair agoriadol y Mul Mantra (ac felly'r Guru Granth Sahib). Y syniad o undod Duw sy'n ganolog i Sikhiaeth.
janam sakhis	Casgliad o hanesion buchedd sant am Guru Nanak.
Kaccha	Un o'r pum K: siorts, yn lle'r dhoti, sy'n galluogi gweithredu cyflym mewn rhyfel, ac sy'n symbol o ddiweirdeb ac ymataliaeth.
Kangha	Un o'r pum K: crib, i gadw'r kesh yn daclus.
karah prashad/prasad	Melysfwyd sydd wedi'i wneud o siwgr ac ymenyn gloyw (*ghee*) ac sy'n cael ei rannu rhwng y gynulleidfa mewn Gudwara i symboleiddio melyster gras Duw.
karma	Yn ôl yr ysgrythurau Sikhaidd, ystyr karma yw y byddwch yn cynaeafu'r hyn y byddwch yn ei blannu.
Kartapur	Dinas a gafodd ei sefydlu gan Guru Nanak.
Kaur	Mae'n golygu 'tywysoges' – cyfenw gorfodol ar gyfer pob aelod benywaidd o'r khalsa.
kesh/kes	Un o'r pum K: gwallt heb ei dorri; mae torri gwallt yn golygu ymyrryd â chreadigaeth Duw.
Khalsa	Y corff cyfunol o bob Sikh sy'n gyflawn aelod, wedi ei sefydlu gan Guru Gobind Singh.
Kirat Karo	Un o dir philer sylfaenol Sikhiaeth. Ennill arian mewn modd cyfiawn a gonest.
Lalla	Cyfrinydd o'r sect Kashmiri Shaivite a oedd wedi ysgrifennu nifer o gerddi defosiynol a chyfriniol, yn mynegi ei dyhead am y dwyfol.
Langar	Cegin gymunedol rad ac am ddim – pryd defosiynol sy'n cael ei fwyta gan y gynulleidfa yn rhan o'r gwasanaeth crefyddol. Yn cynrychioli'r gred Sikhaidd yng nghydraddoldeb holl dynolryw.
Naam Japo	Mae'r term 'naam' yn cyfeirio at yr enwau amrywiol sy'n cael eu rhoi i Dduw. Mae 'Naam Japo' yn cyfeirio at fyfyrio, canu lleisiol o'r shabads neu emynau o'r Guru Granth Sahib, neu lafarganu amrywiol enwau Duw.
panj piare	Y Pum Anwylyd; pum aelod cyntaf y Khalsa, a gafodd eu sefydlu mewn ffordd ddramatig gan Guru Gobind Singh yn 1699, wedi iddynt dyngu y byddent yn rhoi eu bywydau drosto.
panth	'Ffordd' – yn dynodi'r gymuned Sikhaidd yn ei chyfanrwydd.
Rhai Pur	Y corff o Sikhiaid urddedig sy'n gwisgo'r Pum K ac sy'n tyngu yn yr amrit-samskar i amddiffyn eu ffydd gyda'u bywydau eu hunain pe byddai rhaid.
Saguna a nirguna	Duw gyda phriodoleddau a heb briodoleddau.

sangat	Cymuned, cynulleidfa Sikhaidd.
Sant	Sikh sydd wedi'i wireddu'n ysbrydol.
Sant Sipahi	Yn llythrennol, mae hyn yn golygu 'sant-filwr'. Gorchmynnodd Guru Hargobind y dylai Sikhiaid fod yn deyrngar i ddysgeidiaeth y Gurus, ac y dylent fod yn barod i godi arfau mewn hunanamddiffyniad ac i amddiffyn y rhai dan ormes.
Saram Khand	Teyrnas ymdrech ysbrydol.
Sarbat da bhalla	Term Punjabi sy'n golygu 'lles pawb'. Mae'n adlewyrchu rhan bwysig o athroniaeth Sikhaidd.
sewa	'Gwasanaeth' – gwaith heb ddisgwyl gwobr, yn gydnabyddiaeth fod gwasanaeth sy'n cael ei gyflawni dros gyd-ddyn yn wasanaeth i Dduw. Byddai gweithio yn y langar yn enghraifft nodweddiadol o sewa.
Sheik Farid	Awdur 134 o emynau yn y Guru Granth Sahib.
Singh	Yn deillio o'r gair Sanskrit ar gyfer 'llew', ac yn enw gorfodol ar bob aelod gwrywaidd o'r khalsa.
Sufiaeth	Dimensiwn cyfriniol Islam.
twrban	Lliain sy'n cael ei glymu mewn dull nodweddiadol a'i ddefnyddio i orchuddio kesh (gwallt heb ei dorri).
Vaisakhi	Gŵyl Sikhaidd sy'n cyd-daro â'r Flwyddyn Newydd.
vak lao	'Cymryd cyngor' – mae'r Adi Granth yn cael ei agor ar hap, a darn yn cael ei ddarllen. Mae nifer o Sikhiaid yn ystyried yr adnodau yn eiriau Duw, ac yn eiriau a fydd o gymorth iddynt yn ystod y dydd.
Vand Chakko	Un o dri phrif biler dysgeidiaeth Guru Nanak, ac mae'n golygu rhannu ag eraill yn y gymuned.
Varan Bhai Gurdas	Yr enw a roddir i'r deugain pennod o ysgrifen gan Bhai Gurdas, y cyfeiriodd Guru Arajan atynt fel yr allwedd i'r Guru Granth Sahib.
Waheguru/Vahiguru	'Gwir Enw' – un o enwau Duw. Mae eraill yn cynnwys Sat Nam (Gwir Enw), Sat Guru (Gwir Athro), ac Akal Purakh (Yr Un Tragwyddol).
Ymerodraeth y Mughal	Ymerodraeth a oedd yn ymestyn dros rannau helaeth o is-gyfandir India ac Afghanistan, wedi'i sefydlu gan y gymdeithas Fwslimaidd Bersiaidd ac yn cael ei rheoli ganddi.

CYFLWYNIAD I GREFYDD A MOESEG: GEIRFA – TERMAU CYFFREDINOL	
TERM	**DIFFINIAD**
moeseg	Daw'r gair Saesneg *ethics* o'r gair Groeg *ethike*, sydd, yn ei ffurf wreiddiol *(ethos)* yn golygu defod neu arferiad. I'r Groegiaid, roedd yn cyfeirio at y ffordd briodol neu arferol o ymddwyn yn y gymdeithas. Yn y byd modern, mae'n cyfeirio at faes o athroniaeth foesol sy'n anelu at bennu ystyr cywir ac anghywir.
moesegol	Cydymffurfio â'r safonau derbyniol o ran ymddygiad cymdeithasol neu broffesiynol.

THEMA 1: MEDDYLFRYD MOESEGOL	
Adams, Robert	Athronydd o America a anwyd yn 1937. Creodd fersiwn ddiwygiedig o 'Ddamcaniaeth Gorchymyn Dwyfol'.
Aristotle	Athronydd o'r Hen Roeg (384 CCC – 322 CCC), a gafodd ei addysgu gan Platon yn yr Academi. Yn ddiweddarach, gwahanodd oddi wrth athroniaeth Platon a chreu ei syniadau athronyddol ei hun, sydd wedi cael dylanwad mawr ar athroniaeth y gorllewin.
Damcaniaeth Gorchymyn Dwyfol	Damcaniaeth fetafoesegol sy'n credu bod moesoldeb yn dibynnu ar Dduw. Mae daioni moesol yn digwydd pan fydd asiantau moesol yn ufuddhau i orchmynion Duw.
dilema Euthyphro	Penbleth sy'n ymddangos gyntaf yn neialog Platon, Euthyphro. Yn y bôn, mae'r dilema yn gofyn a yw rhywbeth yn dda dim ond am fod Duw yn ei orchymyn, neu oherwydd ei fod yn dda ynddo'i hunan, ac felly dim ond cadarnhau hynny y mae Duw.
gwrthwynebiad plwraliaeth	Yn y bôn, mae'n nodi bod Damcaniaeth Gorchymyn Dwyfol yn afrealistig, o ystyried natur anghyson gorchmynion Duw yn ôl honiadau crefyddau gwahanol.
Gwynfydau	Rhoddodd Iesu y Gwynfydau i ddynoliaeth yn y Bregeth ar y Mynydd, sy'n cael ei chofnodi yn yr Efengyl yn ôl Mathew.
myfïaeth foesegol	Moeseg normadol sy'n hawlio y dylai asiantau moesol wneud yr hyn sydd o hunan-les iddynt. Felly, mae gweithred yn foesol gywir os yw'n mwyhau hunan-les.
myfïaeth seicolegol	Ysgol seicolegol o feddwl sy'n credu mai dim ond er eu hunan-les eu hunain y gall pobl weithredu.
problem mympwyoldeb	Beirniadaeth o Ddamcaniaeth Gorchymyn Dwyfol sy'n nodi, yn y bôn, fod moesoldeb yn dod yn rhywbeth cwbl fympwyol os yw Duw yn gorchymyn moesoldeb.
rhinwedd	Math o ddamcaniaeth foesegol sy'n ceisio diffinio pa fath o ymddygiad sy'n arwain at ddatblygu rhinweddau daioni neu ragoriaeth ar lefel bersonol neu gymunedol, yn hytrach na diffinio a yw gweithred yn dda neu'n ddrwg ynddi ei hun.
rhinweddau moesol	Math o rinwedd a gafodd ei hamlygu gan Aristotle. Yn ôl Aristotle, mae'n rhaid ymarfer rhinweddau moesol, a gall hyn gael ei gyflawni drwy ddilyn y 'cymedr'.

Stirner, Max	Roedd Max Stirner (a anwyd yn Johann Schmidt yn 1806) yn athronydd o'r Almaen. Ef oedd un o ragflaenwyr myfïaeth, nihiliaeth ac anarchiaeth. Prif waith Stirner yw *Yr Ego a Pherchen yr Hunan (The Ego and Its Own)*.

THEMA 2: DEDDF NATURIOL AQUINAS	
TERM	**DIFFINIAD**
Aquinas	Thomas Aquinas, offeiriad Dominicaidd o'r 13eg ganrif (1224-1274) sydd, yn gyffredinol, yn cael ei ystyried fel athronydd a diwinydd mwyaf dylanwadol yr Eglwys Gatholig. Mae ei weithiau enwog yn cynnwys *Summa Theologica* a *Summa Contra Gentiles*. Thomas Aquinas a ddatblygodd y ddamcaniaeth foesegol sy'n cael ei galw'n Ddeddf Naturiol neu'n Ddeddf Foesol Naturiol.
cyfiawnder	Trin pobl yn deg ac yn gyfartal, a hynny yn gyffredinol a gerbron y gyfraith.
cymedroldeb	Hunanreolaeth neu ymataliaeth, ymwrthodiad, a chymesuredd. Y gallu i reoli greddfau a dyheadau er mwyn cael eich ystyried yn anrhydeddus. Un o'r pedair prif rinwedd.
daioni gwirioneddol/ ymddangosiadol	Credai Aquinas y dylem ddefnyddio ein gallu i resymu i wahaniaethu rhwng yr hyn yr oedd yn ei alw yn ddaioni gwirioneddol a daioni ymddangosiadol. Mae daioni gwirioneddol yn rhywbeth sy'n ein cynorthwyo i ddod yn agosach at y natur ddynol ddelfrydol yr oedd Duw wedi ei chynllunio ar ein cyfer, e.e. bod yn rhywun cymdeithasol. Mae daioni ymddangosiadol yn ddrygioni sy'n mynd â ni ymhellach i ffwrdd o'r natur ddynol ddelfrydol yr oedd Duw wedi ei chynllunio ar ein cyfer, e.e. cymryd cyffuriau neu alcohol mewn ymgais i fod yn fwy cymdeithasol. Roedd Aquinas yn credu nad oedd neb, o fwriad, yn canlyn drygioni drwy ddewis daioni ymddangosiadol, ond weithiau nid ydym yn defnyddio ein gallu i resymu'n iawn ac mae'r camgymeriad hwn yn digwydd.
Deddf Naturiol	Damcaniaeth foesegol sy'n seiliedig ar y cysyniad o achos neu ddiben terfynol, sy'n pennu defnydd naturiol neu nod popeth; corff o wirioneddau moesol cyffredinol sydd wedi'u casglu drwy reswm a phrofiad; safbwynt sy'n cael ei gysylltu ag Aristotle ac a gafodd ei ddatblygu gan Aquinas.
elusengarwch	Trugaredd anhunanol, diamod a gwirfoddol ar gyfer eraill mewn ymateb i gariad Duw. Un o'r tair rhinwedd ddiwinyddol sy'n cael eu hamlinellu yn 1 Corinthiaid 13 gan yr apostol Paul, ar y cyd â ffydd a gobaith. Mae elusengarwch yn rhinwedd sy'n cael ei chynnwys gan Aquinas fel rhan o'i ddamcaniaeth Deddf Naturiol. Roedd yn credu bod datblygu rhinweddau o'r fath yn dod â phobl yn agosach at ddelfryd Duw ar gyfer y natur ddynol.
erthyliad	Gweithdrefn feddygol i derfynu beichiogrwydd, fel arfer cyn i'r ffoetws allu byw'n annibynnol.
ewthanasia	Yn llythrennol mae'n golygu 'marwolaeth dda'. Mae'n disgrifio gweithdrefn feddygol lle mae unigolyn naill ai'n terfynu ei fywyd ei hun oherwydd poen neu ddioddefaint eithafol, neu lle caniateir i fywyd unigolyn arall ddod i ben, neu lle bydd eraill yn helpu i ddod â bywyd yr unigolyn hwnnw i ben, oherwydd cyflwr meddygol difrifol.
ffydd	Bod yn gadarn yn eich cred yn Nuw; un o'r tair rhinwedd ddiwinyddol sy'n cael eu hamlinellu yn 1 Corinthiaid 13 gan yr apostol Paul, ar y cyd â gobaith ac elusengarwch; mae'n cael ei chynnwys gan Aquinas fel rhan o'i ddamcaniaeth Deddf Naturiol.
gobaith	Disgwyl cael a dyheu am gael; ymatal rhag anobaith; credu yn y posibilrwydd o fywyd tragwyddol yn y nefoedd gyda Duw. Un o'r tair rhinwedd ddiwinyddol sy'n cael eu hamlinellu yn 1 Corinthiaid 13 gan yr apostol Paul, ar y cyd â ffydd ac elusengarwch.
gofynion cynradd	Pum prif ddiben bodolaeth dynoliaeth (a roddwyd gan Dduw) yn ôl damcaniaeth

	Deddf Naturiol Aquinas: addoli Duw, byw mewn cymdeithas drefnus, atgenhedlu, addysg, ac amddiffyn y diniwed. Dyma'r egwyddorion absoliwt a deontolegol sydd i'w cael yn namcaniaeth Deddf Naturiol Aquinas. Ni ddylai'r egwyddorion hyn gael eu torri, beth bynnag yw'r canlyniadau.
gofynion eilaidd	Mae'r rhain yn deillio o'r gofynion cynradd. Er enghraifft, mae'r egwyddor 'byw mewn cymdeithas drefnus' yn arwain at reolau tebyg i 'rhaid dychwelyd eiddo i'r sawl y cafodd ei ddwyn oddi wrtho'. Fodd bynnag, rhaid i'r gofynion eilaidd gael eu dehongli yng nghyd-destun y sefyllfa, ac mae rhywfaint o hyblygrwydd mewn achosion eithafol. Er enghraifft, pe bai rhywun yn berchen ar ddryll a hwnnw'n cael ei ddwyn oddi wrtho, ond ei fod yn bwriadu lladd eraill â'r dryll wedi i'r dryll gael ei ddychwelyd iddo, yna ni fyddech yn dychwelyd y dryll gan mai dyma fyddai'r peth rhesymol i'w wneud.
gweithredoedd mewnol/allanol	Termau a gafodd eu defnyddio gan Aquinas, fel rhan o'i ddamcaniaeth Deddf Naturiol, i wahaniaethu rhwng y cymhelliant ar gyfer gweithred a'r weithred ei hun. Y weithred fewnol yw'r cymhelliant/bwriad ar gyfer cyflawni gweithred. Y weithred allanol yw'r weithred ei hun. Er mwyn i weithred fod yn wirioneddol dda, rhaid i'r gweithredoedd mewnol ac allanol, fel ei gilydd, fod yn dda.
gwroldeb	Cyfeirir at y rhinwedd hon weithiau fel dewrder; dangos dyfalbarhad, a bod â'r gallu i wynebu ofn ac ansicrwydd neu fygythion er mwyn cyflawni nod; un o'r pedair prif rinwedd (gweler uchod).
moeseg gymhwysol	Cymhwyso damcaniaethau moesegol at sefyllfaoedd ymarferol a dilemâu moesol.
pedair lefel o ddeddf	Roedd Aquinas yn credu bod pedwar math o gyfraith berthnasol yn bodoli. Y rhain yw: Deddf dragwyddol – mae diben i bopeth y mae Duw yn ei greu, ac mae popeth yn gweithredu yn unol â chynllun Duw Deddf ddwyfol – deddf ddwyfol yw deddf dragwyddol Duw sy'n cael ei rhoi drwy'r ysgrythur Deddf naturiol – mae rhai agweddau ar ddedf dragwyddol Duw hefyd yn gyraeddadwy drwy'r ddeddf naturiol, y gallwn ddod o hyd iddi drwy ein gallu i resymu, gan ein galluogi i wahaniaethu rhwng da a drwg. Yn ôl Aquinas, nid yw'n bosibl i ni ddeall holl fanylion deddf dragwyddol hyd nes y bydd Duw yn eu hamlygu i ni pan fyddwn ni'n marw Deddf ddynol – systemau cyfreithiol cymdeithas, a ddylai godi o'r ddeddf naturiol a dwyfol.
prif rinweddau	Mae pedair prif rinwedd yn cael eu pennu yn ôl rheswm: pwyll, cyfiawnder, cymedroldeb a gwroldeb. Credir eu bod yn ffurfio sail sylfaenol bywyd moesol, ac roeddent yn dermau a gafodd eu defnyddio gan Aristotle ac Aquinas.
pwyll	Y gallu i farnu'n rhesymol rhwng gweithredoedd ac i adnabod y gweithredoedd mwyaf priodol ar unrhyw adeg benodol. Un o'r pedair prif rinwedd.
rhinweddau datguddiedig	Ffydd, gobaith ac elusengarwch, sef y tair rhinwedd sy'n cael eu datgelu drwy'r Ysgrythur (yr apostol Paul yn 1 Corinthiaid 13). Mae diwinyddiaeth Gristnogol yn addysgu bod y rhinweddau hyn yn wahanol i'r prif rinweddau gan na ellir eu cael drwy ymdrech ddynol. Mae'r unigolyn yn eu derbyn dim ond pan fydd yn cael ei lenwi â gras dwyfol. Maent hefyd yn cael eu galw'n rhinweddau diwinyddol yn aml gan eu bod yn cael eu llywio gan Dduw.

THEMA 3: MOESEG SEFYLLFA	
TERM	**DIFFINIAD**
agape	Egwyddor y 'cariad anhunanol', sy'n sail i Foeseg Sefyllfa a gafodd ei datblygu gan Joseph Fletcher.
antinomiaeth	Y syniad nad yw pobl dan unrhyw rwymedigaeth i ufuddhau i ddeddfau moeseg neu foesoldeb fel y maent yn cael eu cyflwyno gan awdurdodau crefyddol. Mae'r dull hwn yn gwbl sefyllfaol. Nid oes unrhyw reolau, deddfau neu egwyddorion y mae'n rhaid eu dilyn: bydd y sefyllfa ei hun yn rhoi'r ateb, a bydd yn bosibl dod o hyd iddo drwy reddf.
ataliaeth niwclear	Y gred bod meddiannu arfau niwclear yn amddiffyn gwladwriaeth rhag ymosodiad gan wladwriaeth arall, a hynny dim ond ar sail bygythiad i ryddhau arfau o'r fath.
cydwybod	Synnwyr moesol unigolyn ynghylch da a drwg; y rhan honno o'r unigolyn sy'n barnu moesoldeb gweithredoedd yr hunan.
Y Chwe Egwyddor Sylfaenol	Un o'r ddwy set o egwyddorion arweiniol mewn Moeseg Sefyllfa (y set arall yw'r bedair egwyddor weithredol), a gafodd eu dyfeisio gan Fletcher er mwyn helpu i benderfynu beth fyddai'r weithred fwyaf cariadus mewn unrhyw sefyllfa benodol. Dyma'r chwe egwyddor sylfaenol hyn: un peth yn unig sy'n gynhenid dda, sef cariad, a dim byd arall; dim ond yr egwyddor o gariad sy'n darparu sail resymol i lunio barn ynghylch yr hyn sy'n gywir neu'n anghywir; yr un peth yw cariad a chyfiawnder gan mai cariad wedi'i ddosbarthu yw cyfiawnder, a dim byd arall; mae cariad yn ewyllysio daioni i eraill, ni waeth beth yw'r teimladau; mae canlyniad cariadus yn cyfiawnhau'r modd; mae penderfyniadau cariad yn cael eu gwneud yn ôl y sefyllfa, nid yn rhagnodol.
deddfolaeth	Dull moesegol, yn seiliedig ar reolau penodedig, y mae pobl yn gallu gwneud pob penderfyniad moesol drwyddo. Mae deddfolaeth yn aml yn gysylltiedig â'r syniad bod ufudd-dod i god deddf grefyddol yn angenrheidiol er mwyn i rywun ennill bywyd tragwyddol.
Fletcher, Joseph	Joseph Fletcher, athro o America (1905-1991) a ffurfiolodd y ddamcaniaeth sy'n cael ei galw'n Foeseg Sefyllfa yn ei lyfr *Situation Ethics: The New Morality* (1966). Roedd Fletcher yn academydd blaenllaw a oedd yn ymdrin â phynciau yn amrywio o erthylu i glonio. Cafodd ei ordeinio yn offeiriad esgobaethol, ond yn ddiweddarach roedd yn ei alw ei hun yn atheist. Dywedodd Fletcher y dylem bob amser ddefnyddio'r egwyddor *agape* (cariad anhunanol) a'i rhoi ar waith yn y sefyllfa yr ydym yn delio â hi. Dywedodd y dylem bob amser weithredu'n gariadus, ac nad oes yr un ddwy sefyllfa yr un fath. Roedd ei ddamcaniaeth yn berthynolaidd ac yn ganlyniadaethol ar yr un pryd.
Y Pedair Egwyddor Weithredol	Un o'r ddwy set o egwyddorion arweiniol mewn Moeseg Sefyllfa (y set arall yw'r chwe egwyddor sylfaenol) a gafodd eu dyfeisio gan Fletcher er mwyn helpu i benderfynu beth fyddai'r weithred fwyaf cariadus mewn unrhyw sefyllfa benodol. Y pedair egwyddor yw personolyddiaeth, positifiaeth, pragmatiaeth a pherthynoliaeth.
personolyddiaeth	Un o bedair egwyddor weithredol Fletcher: rhaid rhoi pobl, nid deddfau, yn gyntaf mewn unrhyw sefyllfa, a rhaid anelu at sicrhau'r canlyniad mwyaf cariadus. Er enghraifft, yn ôl yr egwyddor hon, byddai'n dderbyniol i fenyw ddwyn bwyd i fwydo'i phlant newynog.
perthynas amlgarwriaethol	Mae hyn yn golygu arfer a derbyn nad yw perthnasoedd agos yn gynhwysol *(exclusive)* mewn perthynas â pherthnasoedd rhywiol eraill. Mae pob un sy'n rhan o'r perthnasoedd hyn yn cydsynio iddynt ac yn gwybod amdanynt.
perthynas gyfunrywiol	Unigolyn sydd mewn perthynas ramantaidd ac agos (sydd weithiau'n rhywiol) â rhywun o'r un rhyw.

perthynoliaeth	Y safbwynt nad oes unrhyw normau cyffredinol yn bodoli, ond y dylai gweithred gael ei barnu'n gywir neu'n anghywir yn ôl yr amgylchiadau cymdeithasol, diwylliannol neu unigol sy'n berthnasol i bob sefyllfa; un o bedair egwyddor weithredol Fletcher.
positifiaeth	Un o bedair egwyddor weithredol Fletcher: mae'n golygu bod yn rhaid i rywun dderbyn mai gweithredu yn y dull mwyaf cariadus yw'r peth iawn i'w wneud, a hynny heb unrhyw brawf rhesymol fod hynny'n wir. Mae cariad yn darparu cyfiawnhad, nid tystiolaeth, ar gyfer penderfyniad moesegol. Mae *agape*, yn ddigwestiwn, yn foesol gywir.
pragmatiaeth	Un o bedair egwyddor weithredol Fletcher, sy'n golygu bod yn rhaid i rywun werthuso'r sefyllfa a chyflawni pa weithred bynnag sy'n ymarferol, gyda chariad yn gymhelliant.

THEMA 4: IWTILITARIAETH	
TERM	**DIFFINIAD**
arbrofi ar anifeiliaid	Mae arbrofi ar anifeiliaid yn golygu gwneud defnydd o anifeiliaid nad ydynt yn ddynol mewn arbrofion; mae'r arbrofion hyn yn ceisio rheoli'r newidynnau sy'n effeithio ar y system fiolegol sy'n cael ei hastudio.
ataliaeth niwclear	Y gred bod meddiannu arfau niwclear yn amddiffyn gwladwriaeth rhag ymosodiad gan wladwriaeth arall, a hynny dim ond ar sail bygythiad i ryddhau arfau o'r fath.
Bentham, Jeremy	Jeremy Bentham, athronydd, economegydd a diwygiwr cymdeithasol (1748-1832). Datblygodd y ddamcaniaeth sy'n cael ei galw'n Iwtilitariaeth Gweithredoedd. Datblygodd yr egwyddor iwtilitariaeth neu egwyddor yr hapusrwydd mwyaf i helpu pobl i fod yn hapus. Mae'n dweud bod gweithred yn gywir os yw'n cynhyrchu'r hapusrwydd mwyaf i'r nifer mwyaf o bobl. Roedd Bentham hefyd wedi dyfeisio'r calcwlws hedonig fel modd o fesur pleser.
calcwlws hedonig	Y meini prawf y mae Iwtilitariad Gweithredoedd yn eu defnyddio i fesur pleser ac i benderfynu a yw gweithred yn gywir neu beidio. Dyma saith maen prawf Bentham: sicrwydd – pa mor sicr ydych chi y bydd yr hapusrwydd yn digwydd? Hyd – am ba hyd y mae'r hapusrwydd yn para? Maint – faint o bobl y mae'r hapusrwydd yn effeithio arnynt? Dwysedd – pa mor gryf yw'r hapusrwydd? Purdeb – pa mor rhydd o boen yw'r hapusrwydd? Agosrwydd – pa mor agos o ran amser yw'r pleser ar gyfer y rhai sy'n ei brofi? Cyfoeth – at faint mwy o bleser y bydd hyn yn arwain?
egwyddor defnyddioldeb	Datblygodd Bentham yr egwyddor iwtilitariaeth neu egwyddor yr hapusrwydd mwyaf, sy'n nodi bod gweithred yn gywir os yw'n cynhyrchu'r 'hapusrwydd mwyaf i'r nifer mwyaf o bobl'.
egwyddor niwed	Egwyddor a gafodd ei chreu gan John Stuart Mill. Dadleuodd mai atal niwed i eraill yw'r unig reswm dros ddefnyddio grym ar aelod o gymuned wâr, a hynny yn erbyn ei ewyllys.
hapusrwydd	Y term sy'n cael ei ddefnyddio gan Iwtilitariaid i ddisgrifio pleser sy'n 'dda'.
Iwtilitariaeth Gweithredoedd	Ffurf ar Iwtilitariaeth sy'n gysylltiedig â Bentham, ac sy'n trin pob sefyllfa foesol yn unigryw. Mae pob 'gweithred' yn cael ei hystyried yn gywir neu'n anghywir yn ôl y canlyniadau y mae'n eu cynhyrchu. Roedd Bentham yn tybio y dylid chwilio am bleser ac osgoi poen.
Iwtilitariaeth Rheolau	Damcaniaeth Iwtilitariaeth sy'n seiliedig ar egwyddorion cyffredinol neu reolau ymddygiad; safbwynt sy'n gysylltiedig â J. S. Mill. Wrth ddefnyddio'r egwyddor iwtilitariaeth – yr hapusrwydd mwyaf i'r nifer mwyaf o bobl – mae Iwtilitariaid Rheolau yn credu ei bod yn bosibl llunio rheolau cyffredinol, yn seiliedig ar brofiadau'r gorffennol, a fyddai'n helpu i gadw'r egwyddor hon. Byddai rheolau tebyg i 'parchwch eiddo pobl eraill' neu 'peidiwch â dwyn' yn helpu pobl i gadw'r egwyddor iwtilitariaeth, ac felly dylid ufuddhau iddynt.
Mill, J. S.	John Stuart Mill (1806-1873), athronydd, economegydd gwleidyddol, gwas sifil ac Aelod Seneddol Prydeinig. Roedd yn feddyliwr rhyddfrydol dylanwadol yn y 19eg ganrif. Roedd yn Iwtilitariad, ac yn dilyn damcaniaeth foesegol a gafodd ei datblygu gan Jeremy Bentham (ei fentor). Fodd bynnag, roedd ei ffurf ar Iwtilitariaeth yn wahanol iawn i ffurf Bentham, a hynny mewn dwy brif ffordd. Yn gyntaf, roedd yn credu bod ansawdd y pleser sy'n cael ei gyhyrchu gan weithred yn fwy pwysig na maint y pleser. Yn ail, yn wahanol i Bentham, a oedd yn Iwtilitariad Gweithredoedd, mae'n ymddangos ei fod yn Iwtilitariad Rheolau.

perthynoliaeth	Y safbwynt nad oes unrhyw normau cyffredinol yn bodoli, ond y dylai gweithred gael ei barnu'n gywir neu'n anghywir yn ôl yr amgylchiadau cymdeithasol, diwylliannol neu unigol sy'n berthnasol i bob sefyllfa; un o bedair egwyddor weithredol Fletcher.
pleserau is	Term a oedd yn cael ei ddefnyddio gan J. S. Mill i wahaniaethu rhwng ffurfiau gwahanol ar hapusrwydd. Mae pleserau is yn bleserau israddol; maent yn bleserau'r corff ac yn bodloni angen y corff am ddŵr, bwyd, cwsg, ac ati. Roedd yn credu bod ansawdd yr hapusrwydd sy'n cael yn ei gynhyrchu gan weithred yn fwy pwysig na maint yr hapusrwydd.
pleserau uwch	Term a oedd yn cael ei ddefnyddio gan J. S. Mill i wahaniaethau rhwng ffurfiau gwahanol ar hapusrwydd. Mae pleserau uwch yn bleserau rhagorach ac yn bleserau'r meddwl: gweithgareddau deallusol, myfyrdod ysbrydol, ac ati. Maent yn well pleserau na phleserau is. Roedd yn credu bod ansawdd yr hapusrwydd sy'n cael ei gynhyrchu gan weithred yn fwy pwysig na maint yr hapusrwydd.

CYFLWYNIAD I ATHRONIAETH CREFYDD: GEIRFA	
THEMA 1 : DADLEUON DROS FODOLAETH DUW – ANWYTHOL	
TERM	**DIFFINIAD**
achos effeithiol	Yr hyn sy'n achosi i newid a mudiant ddechrau a stopio. Mewn nifer o achosion, hyn, yn syml, sydd yn peri i rywbeth ddigwydd.
a posteriori	Ar sail profiad; yn cael ei ddefnyddio mewn perthynas â dadl, er enghraifft y ddadl gosmolegol, sy'n seiliedig ar brofiad neu dystiolaeth empirig.
Aquinas, Sant Thomas	Thomas Aquinas, offeiriad Dominicaidd o'r 13eg ganrif (1224-1274) sydd, yn gyffredinol, yn cael ei ystyried fel athronydd a diwinydd mwyaf dylanwadol yr Eglwys Gatholig. Mae'n enwog yn bennaf oherwydd ei weithiau *Summa Theologica,* lle mae'n crynhoi pum dadl (Y Pum Dull) dros fodolaeth Duw, a *Summa Contra Gentiles.*
atchwel anfeidraidd	Cadwyn o achosion neu ddilyniant rhesymu na all fyth ddod i ben.
bodau	Nid dim ond bodau dynol, ond unrhyw beth sydd â phriodwedd.
bodau angenrheidiol	Bodau sydd, os ydynt yn bodoli, yn methu peidio â bodoli; bodau nad ydynt yn ddibynnol ar unrhyw fod arall ar gyfer eu bodolaeth.
bodau amodol	Bodau sy'n dibynnu ar rywbeth arall ar gyfer eu bodolaeth. Mae ganddynt y briodwedd nad oes rhaid iddynt fod, neu y gallent fod wedi bod yn wahanol.
Craig, William Lane	William Lane Craig (1949-), un o hyrwyddwyr agwedd Kalam yr oes fodern ar y Ddadl Gosmolegol dros fodolaeth Duw.
dadl	Set o ddatganiadau lle mae un ohonynt (y casgliad) yn cael ei ategu neu ei awgrymu gan y gweddill (y rhagosodiadau).
dadl anthropig	Dadl deleolegol sy'n honni bod natur wedi cael ei chynllunio ymlaen llaw i ddiwallu anghenion bodau dynol.
dadl anwythol	Dadl sydd wedi'i llunio ar ragosodiadau a allai fod yn wir, ac sy'n dod i gasgliad rhesymegol bosibl ac argyhoeddiadol.
dadl deleolegol	Dadl dros fodolaeth Duw sy'n seiliedig ar arsylwad o ddyluniad a diben y byd.
dadl gosmolegol	Dadl dros fodolaeth Duw sy'n seiliedig ar fodolaeth y bydysawd; yn cael ei chysylltu fel arfer â chysyniadau Aquinas o ran mudiant, achosiaeth ac amodoldeb.
dadl Kalam	Ffurf ar y ddadl gosmolegol sy'n seiliedig ar y syniad bod gan y bydysawd ddechrau mewn amser.
dadleuon cronnus	Casgliad o ddadleuon sydd, o'u rhoi at ei gilydd, yn cyflwyno achos cryfach na phan fydd y dadleuon yn cael eu gosod ar eu pen eu hunain.
detholiad naturiol	Mecanwaith allweddol mewn esblygiad. Dyma'r egwyddor lle mae pob amrywiad bach, os yw'n ddefnyddiol, yn cael ei gadw, a'r nodwedd yn cael ei throsglwyddo i'r genhedlaeth nesaf.

dyluniad deallus	Y safbwynt bod achos deallus (nad yw'n cael ei bennu) yn gyfrifol am rai o nodweddion penodol y bydysawd.
egwyddor o reswm digonol	Mae rhyw fath o esboniad, sy'n hysbys neu'n anhysbys, yn bodoli ar gyfer popeth.
empiriaeth	Y safbwynt mai sail bwysicaf gwybodaeth yw profiad.
esthetig	Yn ymwneud â harddwch.
ex nihilo	Ymadrodd Lladin sy'n golygu "allan o ddim". Mae'n cyfeirio at y gred nad oedd Duw wedi defnyddio unrhyw ddeunydd a oedd eisoes yn bodoli pan greodd y byd.
Leibniz, Gottfried Wilhelm	Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716), athronydd a mathemategydd o'r Almaen, o'r 17eg/18fed ganrif, y mae ei egwyddor o reswm digonol yn cefnogi'r dadleuon cosmolegol ynghylch bodolaeth Duw.
mewnfodol	Sy'n bodoli neu sy'n parhau; mewn diwinyddiaeth, mae'n cyfeirio at ymwneud Duw â'r greadigaeth.
mudiant	Yn Null Cyntaf Aquinas yn y ddadl Gosmolegol, mae'n cyfeirio at y broses lle mae gwrthrych yn cael ffurf newydd.
Paley, William	William Paley (1743-1805), o'r 18fed ganrif, clerigwr (Archddiacon Caerliwelydd) ac athronydd o Loegr, sy'n enwog am gydweddiad yr Oriadurwr, sy'n ffurfio rhan o'r ddadl deleolegol dros fodolaeth Duw.
pwrpas	Y rheswm pam mae rhywbeth yn bodoli neu'n cael ei wneud.
qua	Gair Lladin sy'n golygu 'yn unol â' neu 'sy'n ymwneud â'.
tebygolrwydd	Y tebygrwydd y bydd rhywbeth yn digwydd neu ei fod yn wir.
Tennant, Fredrick Robert	Fredrick Robert Tennant (1866-1957), athronydd o Loegr yn yr 19eg/20fed ganrif, a ddatblygodd ffurfiau ar ddadleuon esthetig i ddod i gasgliad bod dylunydd deallus yn bodoli wnaeth greu'r bydysawd. Yn ei gyfrol, *Philosophical Theology*, mae hefyd yn hyrwyddo ffurf ar yr egwyddor anthropig (er nad oedd wedi defnyddio'r term ei hun) i gefnogi ei ddadleuon dros fodolaeth Duw.
trefn a rheoleidd-dra	Nodwedd allweddol y mae'r ddadl deleolegol dros fodolaeth Duw yn seiliedig arni – sef bod trefn a rheoleidd-dra yn ffenomenau arsylladwy o fewn y bydysawd y mae'n bosibl eu profi, sy'n arwain at y casgliad fod hon yn nodwedd fwriadol gan ryw fod deallusol sy'n gyfrifol am brosesau'r bydysawd.
theistiaeth glasurol	Cred mewn duwdod personol, creawdwr popeth sy'n bodoli, sydd ar wahân i'r greadigaeth honno, ac sy'n cynnal a chadw'r bydysawd.
theistig	Yr hyn sy'n ymwneud â Duw.

THEMA 2 : DADLEUON DROS FODOLAETH DUW – DIDDWYTHOL	
TERM	**DIFFINIAD**
Anselm, Sant	Sant Anselm o Gaergaint (tua 1033-1109); ffurfiodd y ddadl ontolegol sy'n dangos sut roedd yn bosibl deall bodolaeth Duw ar sail rheswm yn unig.
a priori	Heb brofiad neu cyn cael profiad; yn cael ei ddefnyddio mewn perthynas â dadl, er enghraifft y ddadl ontolegol, sy'n seiliedig ar wybodaeth a gafwyd yn annibynnol ar brofiad neu cyn cael profiad.
bod hollol berffaith	Mae hyn yn gysylltiedig â chysyniad Anselm o fodolaeth angenrheidiol y bod mwyaf perffaith y gellir ei ddychmygu, h.y. Duw, yn ei ddadl ontolegol.
bodau angenrheidiol	Bodau sydd, os ydynt yn bodoli, yn methu peidio â bodoli; bodau nad ydynt yn ddibynnol ar unrhyw fod arall ar gyfer eu bodolaeth.
dadl ddiddwythol	Dadl lle mae'n rhaid bod y casgliad yn wir os yw'r rhagosodiadau yn wir.
dadl ontolegol	Dadl o blaid bodolaeth Duw yn seiliedig ar y cysyniad o natur bodoli.
Descartes, René	René Descartes (1596-1650); roedd wedi hyrwyddo rheswm fel y sail fwyaf dibynadwy ar gyfer gwybodaeth a dadansoddiad, ac yn defnyddio dull amheuaeth fel modd o ddarganfod gwirionedd metaffisegol.
dirfodol	Ym ymwneud â bodolaeth.
ffydd	Cred gref neu ymddiriedaeth yn rhywbeth neu rywun.
Gaunilo	Yn byw yr un adeg â Sant Anselm, roedd wedi beirniadu'r ddadl ontolegol drwy ddefnyddio gwrth-ddadl 'yr ynys fwyaf perffaith'.
hanfod	Natur anhepgor rhywbeth.
hollalluog	Y nodwedd o allu gwneud popeth. Mae rhai athronwyr yn eithrio'r gallu i wneud yr hyn sy'n rhesymegol amhosibl.
hollwybodus	Y nodwedd o wybod popeth am bob peth, gwirioneddol a phosibl.
honiad	Rhywbeth sy'n ychwanegu at ein cysyniad o'r pwnc.
Kant, Immanuel	Immanuel Kant (1724-1804); athronydd o'r Almaen, a beirniad y ddadl ontolegol, a ddefnyddiodd y ddadl foesol i ddadlau dros fodolaeth Duw a bywyd ar ôl marwolaeth.
Malcolm, Norman	Roedd Norman Malcolm (1911-1990) wedi dadlau dros ffurf ar y ddadl ontolegol a oedd yn seiliedig ar ddiffinio Duw fel bod anghyfyngedig, a daeth i'r casgliad bod Duw yn bodoli o reidrwydd.
prawf	Y dystiolaeth sy'n cefnogi'r ffaith, y syniad neu'r gred.
priodwedd	Natur neu gymeriad.

THEMA 3 : HERIAU I GRED GREFYDDOL – PROBLEM DRYGIONI A DIODDEFAINT	
TERM	**DIFFINIAD**
amddifadrwydd	Amddifadu neu absenoldeb rhywbeth a ddylai fod yno; term a gafodd ei ddefnyddio mewn theodiciaethau sy'n seiliedig ar un Awstin – mae drygioni yn cael ei weld fel absenoldeb daioni.
Awstin, Sant	Sant Awstin (tua 354-430) – Esgob Cristnogol cynnar Hippo (Gogledd Affrica). Tad yr Eglwys Fore, a gafodd dröedigaeth i Gristnogaeth yn gymharol hwyr yn ei fywyd. Ffigwr deallusol mawr a fu'n gyfrifol am ffurfio'r hyn sy'n cael ei dderbyn bellach yn uniongrededd Cristnogol o ran cred a moeseg. Mae ei weithiau enwog yn cynnwys *Cyffesion* a *Dinas Duw.*
creu eneidiau	Cysyniad yn nhraddodiad theodiciaethau sy'n seiliedig ar un Irenaeus sy'n disgrifio sut mae dioddefaint yn helpu bodau dynol i ddatblygu'n foesol (o fod 'yn ddelw' o Dduw i fod 'yn debyg' iddo – gweler Genesis 1:26).
cyfiawnhad eschatolegol	Mae'n golygu y bydd popeth yn cael ei wneud yn eglur neu'n cael ei 'gyfiawnhau' ar ddiwedd amser neu adeg yr '*eschaton*'.
daioni eilradd	Daioni moesol sy'n ganlyniad i ymateb i ddrygioni, e.e. trugaredd.
drygioni	Yr hyn sy'n arwain at ddioddefaint; yr hyn sy'n foesol groes i ddaioni.
drygioni moesol	Digwyddiadau lle mae gweithredoedd cyfrifol gan fodau dynol yn achosi dioddefaint neu niwed, e.e. rhyfel.
drygioni naturiol	Digwyddiadau sy'n cael eu hachosi gan natur ac sy'n arwain at ddioddefaint, ond nad oes gan fodau dynol fawr ddim rheolaeth, neu ddim rheolaeth o gwbl, drostynt, e.e. daeargrynfeydd.
ewyllys rydd	Y gallu i wneud penderfyniadau nad ydynt yn cael eu pennu gan achosion blaenorol neu gan ymyrraeth ddwyfol.
Mackie, J. L.	J. L. Mackie (1917-1981), athronydd o Awstralia o'r 20fed ganrif, sy'n enwog am greu'r triawd anghyson fel mynegiant ar gyfer problem glasurol drygioni.
Paul, Gregory S.	Gregory S. Paul (1954-), arsylwr diwinyddol a phalaeontolegydd o'r 21ain ganrif, a ddywedodd fod pwysau ystadegol swm y dioddefaint sy'n cael ei brofi gan blant yn herio'r ddealltwriaeth Gristnogol ynghylch Duw trugarog y greadigaeth.
pellter epistemig	Pellter gwybodaeth. Ymadrodd a ddefnyddiodd John Hick wrth ddatblygu theodiciaeth Irenaeus i gyfeirio at bellter y wybodaeth rhwng Duw a dynoliaeth, sydd felly'n caniatáu i fodau dynol ddewis yn rhydd.
penderfyniad am yr enaid	Cysyniad yn nhraddodiad theodiciaethau sy'n seiliedig ar un Awstin sy'n disgrifio sut mae dioddefaint yn helpu bodau dynol i ddewis p'un ai i gyflawni daioni (gan ddewis y llwybr y dewisodd Duw ar eu cyfer) neu i gyflawni drygioni (gan felly wrthod y cynllun a oedd gan Dduw ar gyfer y ddynoliaeth).
Rowe, William	William Rowe (1931-2015), athronydd o America o'r 20fed/21ain ganrif, a ddywedodd fod pwysau'r dystiolaeth o ddioddefaint yn y byd yn profi na allai Duw fodoli.

theistiaeth glasurol	Cred mewn duwdod personol, creawdwr popeth sy'n bodoli, sydd ar wahân i'r greadigaeth honno ac sy'n cynnal a chadw'r bydysawd.
theodiciaeth	Cyfiawnhad dros gyfiawnder Duw, o ystyried bodolaeth drygioni.
theodiciaeth sy'n seiliedig ar un Awstin	Dadl yn seiliedig ar Genesis a'r Cwymp. Mae drygioni yn cael ei achosi gan fodau sydd wedi eu creu, nid gan Dduw. Mae ymateb pobl i ddrygioni, a chynllun achub Duw, yn pennu eu tynged. Cyfeirir at hyn yn aml fel penderfyniad am yr enaid.
theodiciaeth sy'n seiliedig ar un Irenaeus	Mae presenoldeb drygioni yn fwriadol ac yn helpu pobl i dyfu a datblygu. Cyfeirir at hyn yn aml fel creu eneidiau.

THEMA 4 : PROFIAD CREFYDDOL	
TERM	**DIFFINIAD**
anhraethol	Yn herio mynegiant, y tu hwnt i eiriau, yn annisgrifiadwy, yn anniffiniadwy.
asgetigiaeth	Gwadu pleserau'r corff yn fwriadol er mwyn sicrhau boddhad ysbrydol.
byrhoedlog	Gall y profiad fod yn fyrhoedlog, ond mae'r effeithiau yn tueddu i bara'n llawer hirach na'r profiad ei hun.
carismataidd	Grwpiau gwahanol o Gristnogion sy'n chwilio am brofiad crefyddol ecstatig, sy'n aml yn cynnwys siarad mewn tafodau.
cred sylfaen	Cred nad oes angen mwy o brawf i'w chefnogi.
cyfriniol	Profiadau neu fyfyrdod systematig, sy'n achosi ymwybyddiaeth ddwysach o'r dwyfol neu o fod eithaf.
Franks Davis, Caroline	Caroline Franks Davis – ysgolhaig a ddangosodd sut mae'n bosibl herio dilysrwydd profiadau ysbrydol.
geirwir	Pan mae gwrthrych y profiad yn bodoli mewn gwirionedd fel realiti ac nid yn y dychymyg yn unig.
goddefol	Lle nad derbynnydd/derbynwyr y profiad cyfriniol sy'n peri iddo ddigwydd – mae'r union foment yn cael ei rheoli gan fod neu rym sydd y tu allan i ewyllys y derbynnydd.
goddrychol	Sydd â'i ffynhonnell yn y meddwl.
gweledigaeth	Rhywbeth sy'n cael ei weld, ond nid drwy olwg arferol.
James, William	William James (1842-1910), seicolegydd o America o'r 19eg/20fed ganrif, sy'n enwog am ei waith yn ymchwilio i brofiadau crefyddol a chyfriniaeth.
mewnfodol	Sy'n bodoli neu sy'n parhau; mewn diwinyddiaeth mae'n cyfeirio at ymwneud Duw â'r greadigaeth.
monyddiaeth	Y safbwynt mai dim ond un realiti sylfaenol sy'n bodoli.
noëtig	Cael gwybodaeth arbennig neu fewnwelediadau nad yw'n bosibl eu cael drwy'r deall yn unig; fel arfer o ganlyniad i brofiad cyfriniol.
nwminaidd	Profiad o'r cysegredig; rhywbeth sy'n hollol ar wahân i'r byd naturiol a thu hwnt i'r deall.
Otto, Rudolf	Mae Rudolf Otto (1869-1937), yn ei gyfrol *Syniad y Sanctaidd (The Idea of the Holy)*, wedi diffinio'r cysyniad o'r cysegredig fel rhywbeth sy'n nwminaidd.
Sufiaeth	Y traddodiad cyfriniol o fewn Islam.
tröedigaeth	Newid cyfeiriad neu droi o gwmpas.
trosgynnol	Mae ganddo fodolaeth y tu allan i'r bydysawd materol.

ymwneud â disgrifiadau	Yn ymwneud â disgrifiadau o brofiadau cyfriniol fel sail ar gyfer herio eu dilysrwydd.
ymwneud â'r goddrych	Yn ymwneud â goddrych (sef derbynnydd) profiadau cyfriniol, fel sail ar gyfer herio eu dilysrwydd.
ymwneud â'r gwrthrych	Yn ymwneud â gwrthrych (sef yr hyn a brofwyd) profiadau cyfriniol, fel sail ar gyfer herio eu dilysrwydd.